

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ
ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ТДУ 372.8:891.550+809.155.0

ТКБ 74.261.7+74.261.8

А – 37

Бо ҳуқуқи дастнавис

АЗИМОВ ҶАМШЕД АСЛИДДИНЗОДА

**МЕТОДИКАИ АРЗӢБӢИ ДАСТОВАРДҲОИ
ТАЪЛИМИИ ДОВТАЛАБОН АЗ ФАНҲОИ ЗАБОН
ВА АДАБИӢТИ ТОҶИК ДАР АСОСИ НАТИҶАҲОИ
ИМТИҲОНҲОИ МАРКАЗОНИДАИ ДОХИЛШАВӢ
БА МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ
МИӢНА ВА ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.02 - Назария ва
методикаи таълиму тарбия (13.00.02.04 - Назария ва
методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ (таҳсилоти
миёнаи умумӣ))

Душанбе- 2025

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода шудааст

Роҳбари илмӣ: **Исрофилниё Шарифмурод Раҳимзода** - доктори илмҳои филологӣ, профессор

Муқарризони расмӣ: **Негматов Саъдуллоҷон Эргашевич** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи забоншиносии умумӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Назарзода Рустам Саидмурод - номзади илмҳои педагогӣ, муаллими калони кафедраи барномасозӣ ва муҳандисии компютерӣ, сардори маркази омӯзишӣ, сертификатсионӣ ва рушди инноватсия Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров”**

Ҳимояи диссертатсия «03» октябри соли 2025, соати 11.00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-023 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дар сайти www.tnu.tj дар суроғаи 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « ____ » _____ соли 2025 фиристода шуд.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Рузиева Л.Т.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ, ки «илму маориф ба як рушни муҳимми иҷтимоӣ табдил ёфта ҳамчун ҷавҳари ҳастии миллат эътироф гардидаанд» [18, с. 5], маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат эълон шуд ва бевосита зерин назар ва раҳнамоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор гирифт.

Тараққиёти ҳар кишвари ҷаҳон дар замони имрӯзаи пешрафти босуръати илму техника ба технологияи пешқадаму усулҳои инноватсионӣ ва ҳамзамон ба сатҳи сифати низомии таҳсилот саҳт вобаста аст. Ҳамин аст, ки бо мақсади беҳтар намудани вазъии таълим ва баланд бардоштани сифати таҳсилот, ислоҳот дар низомии имтиҳонҳои дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ (МТТОК) ва арзёбии объективонаи дониш ва малакаю маҳорати докталабон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҲҚТ) 5-уми марти соли 2008 Муассисаи давлатии «Маркази миллии тестӣ» таъсис ёфт. «Бо дарназардошти аҳаммияти баланд доштани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10-уми феввали соли 2014, №138 муассиса тобеияти идоравиашро дигар қарда, дар заминаи он Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд» [17].

Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ММТНПҚТ) мувофиқи мақсадҳои оинномавиаш аз соли 2014 ташкил ва гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ (ИМД) ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ (МТТМОК)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҚТ)-ро ба роҳ монд [16].

Дар низомии ИМД ба МТТМОК бартарӣ ба усули нав – санҷиши тестӣ дода шудааст ва таҳқиқоти мазкур ба яке аз масъалаҳои муҳимми ин самт – тартиби таҳияи тестҳои педагогӣ ва арзёбии дониш ва малакаю маҳорати докталабон

аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои ИМД бахшида шудааст.

Тест ва ё санҷиши тестӣ маҷмуи метод ва раванди бамеъёрдаровардашуда (стандартишуда)-ест, ки барои арзёбии дастовардҳои имтиҳонсупор пешбинӣ гардидааст. Методҳои анъанавии арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳо, ки ҳоло дар муассисаҳои таълимии Тоҷикистон истифода мешаванд, ба талаботи меъёрҳои арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон ҷавобгӯ нестанд. Усулҳои анъанавӣ имкон намедиханд, ки дар бораи дастовардҳои имтиҳонсупорандагон маълумоти дақиқ ба даст орам. Тест ҳамчун усули босифати арзёбӣ воқеиятро бо роҳи стандартикунонии раванди гузаронидани тест ва санҷиши натиҷаҳои саволу масъалаҳо ва тестҳо дар маҷмуи ифода менамояд [28]. Боэътимодии усули тестгузаронӣ дар он зоҳир мегардад, ки дониш ва малакаю маҳорати имтиҳонсупорандагон дар шароити баробар арзёбӣ мешавад, ки дар натиҷа омили инсонӣ – субъективизми имтиҳонгир аз байн меравад. Бинобар ин, имрӯз дар бештари кишварҳои ҷаҳон санҷиши тестӣ ҳамчун усули боэътимоди арзёбии дастовардҳои таълимӣ эътироф гардидааст. Абзори санҷиши тестӣ тест аст. Тесте, ки босифат таҳия шудааст, дар бораи дастовардҳои таълимии хонандагон ва ё имтиҳонсупорандагон маълумоти дақиқ пешниҳод менамояд. Аз ин рӯ, таҳқиқи масъалаҳои илмӣ, назариявӣ ва амалии тести педагогӣ, марҳалаҳои таҳияи тест, таҳлили саволу масъалаҳо ва дар ин замина низомии арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон (довталабон) хеле муҳим аст..

Дарчаи омӯзиши мавзӯ. Ташаккул ва рушди тестгузаронии педагогӣ дар ҚТ асосан ба таъсиси ММТНПҚТ ва роҳандозии ИМД вобаста аст. Истифодаи тест дар ИМД тавассути ММТНПҚТ як падидаи нави илмию методӣ ва иҷтимоӣ буда, дар таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ (МТ)-и кишварамон таърихи тӯлонӣ надорад. Ҳарчанд ки дар даҳ соли охир усули тестӣ дар МТ ҚТ ҳарчи бештар истифода мешавад, вале таҳқиқоте, ки ҷиҳатҳои илмию амалии ин равандро

нишон диҳад, ҳанӯз ба вучуд наомадааст. Албатта, дар методикаи анъанавӣ, дар таҷрибаи омӯзгорони навоар, унсурҳои алоҳидаи тест мавриди истифода қарор дошт. Намунаи тестҳои аввалин дар асару мақолаҳои илмию методии олимону методистони кишвар дода шудаанд. Масалан методистон Т. Салоҳов [23], А. Мулло ва М. Шодӣ [14] аз аввалинҳое мебошанд, ки ҳанӯз дар солҳои 90-уми асри гузашта дастури таълимии «Тестҳо аз забон ва адабиёти тоҷик» ва «Дастури методии озмуни тестӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик»-ро таҳия намудаанд. Албатта дастурҳои номбаршуда дар замони гузариш ба ислоҳоти соҳаи маориф муфид буданд. Вале дар ин дастурҳо роҳу усулҳои таҳияи тест ва талаботи меъёрий ба таҳияи тест, усулҳои ҷамъбасти натиҷаҳо дар мавриди санҷишҳои ҷамъбасти мавриди баррасӣ ва тавсияҳои илмию методӣ қарор нагирифтаанд. Ҳ. Саидов дар дастури методии худ [22] тесте тартиб дод, ки хеле сода буда, ба талаботи меъёрий ҷавобгӯ нест. Монанд ба ҳамин дар аксари шахру ноҳияҳои ҷумҳурии омӯзгорони алоҳида аз фанҳои таълимӣ тестҳо таҳия намуданд. Ҳарчанд ин тестҳо ҷанбаҳои қавии илмию методӣ надоранд, вале қорҳои мазкур гувоҳи онанд, ки тест ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон эътироф ва бо шаклу намудҳои гуногун ворида таҷрибаи омӯзгорон гардидааст ва ин раванд тақозо менамояд, ки барои имрӯзу ояндаи илми тестология дар ҷумҳурии таҳқиқоти арзишманди илмӣ рӯи қор ояд.

Қорҳои барои татбиқи тестгузаронии педагогӣ дар ҚТ ҳанӯз аз соли 2013-ум бо қорҳои фаҳмондадиҳӣ, интишор ва паҳн намудани варақаҳои иттилоотӣ, мақолаю дастурҳои таълимӣ ва маҷаллаи илмӣ ва иттилоотию методӣ оғоз гардида буд. Бо вучуди ин дар солҳои аввали омодагӣ ва баргузориҳои ИМД ба МТТМОК тавассути ММТНПҚТ дохилшавандагон ба мушкилоти зиёд рӯбарӯ шуданд: якум, низоми нави имтиҳонсупорӣ, дуюм, надоштани малака ва маҳорати истифодаи сомонии расмии ММТНПҚТ ва хизматрасониҳои

интернетӣ, сеюм, надонистани тартиби кор бо саволу масъалаҳои тести навъҳои гуногун ва тартиби пур кардани варакаи ҷавобҳои тест – «варакаи махсус, ки довталаб дар он ҷавоби саволу масъалаҳои тестро ишора мекунад ё менависад» [20, с. 9]. Инчунин надонистани меъёри ҳолгузори ба саволу масъалаҳои тест, ҳолҳои гузариши фанӣ, шкалабандӣ, яъне «раванди баргардонидани ҳолҳо ба балҳо, ки пас аз коркарди пурраи варақаҳои ҷавобҳои довталабон ва ҳисоби ҳолҳо ба роҳ монда мешавад» [20, с. 12], озмуни тақсимои ба МТТОК аз мушкилоти дигар буд, ки проблемаҳои мазкур натавонанд довталабон, инчунин падару модарон, омӯзгорон, мутахассисон ва коршиносонро низ ба ташвиш наоварда наметавонист. Аз ин рӯ ба корҳои фаҳмондадиҳӣ тақвият бахшида шуд. Дар ин самт рисола ва мақолаҳои илмӣ методии донишмандони тестшиносии кишвар С.Ф. Ҷаъфаров [30], Х.И. Иқромӣ [2; 3; 4], А.Ш. Шодиниё [4], Н. Мирзоматов [13], Р.С. Назарзода [17], Г.Б. Мухамедов [15], Л.Д. Хусравбеков [28], Х.М. Мирзоаминов [12], Р.Т. Қурбонова [10] ва дигарон, ки дар асоси асарҳо ва мақолаҳои илмӣ тестшиносони кишварҳои гуногун олам чун Р. Ингенкамп, Л. Крокер, Дж. Алгина, В.С. Аванесов, Б.В. Володин, В.И. Короса, А.Н. Майоров, В.И. Звонников, М.Б. Челишкова, В.А. Болотов, С.П. Мамай, Н.Н. Самилкина, Дж. Бетелл, А. Забулионис, П. Клайн, В.С. Ким, Ю.Э. Краснов, В.А. Векслер, П.Г. Нежнов, С.Ф. Горбов, А.Б. Воронцов, А.Г. Багдасарян, И.А. Валдман, А.В. Мендел, В.В. Гинчук, С.К. Калдибаев, А.Д. Жунусакунова, Л.Н. Акимова, Г. Ярошевский, Е.Ю. Карданова, Г.С. Примбетова ва дигарон навишта шудаанд, нақши муҳим бозиданд. Бо саъю кӯшиши мутахассисони ММТНПҚТ, аз ҷумла диссертант, соли 2013 аввалин дастури таълимию методие, ки ҳамчун адабиёти таълимӣ барои довталабони МТТОК ҚТ таҳия ва нашр шудааст, «Роҳнамои довталаб» [19] мебошад, ки он минбаъд ҳар сол аз нав таҳия шуда, пеш аз имтиҳонот ҳам ба довталабон ва ҳам ба онҳое, ки меҳонадор дар бораи ИМД маълумот бигиранд, дастрас мегардад.

Дар асоси талаботи бамиёномада ханӯз нахустин «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ» (қисми А) [18-М], «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик» (қисми Б) [17-М] аз тарафи диссертант дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов таҳия ва дастраси довталабон гардидааст, ки минбаъд дар таҳияи саволу масъалаҳои тест барои ИМД дар такмилу таҳрири ҳамасолаи муаллиф истифода шуда истодаанд.

Омӯзиши адабиёти илмию методии мавҷуда, таҳлили методҳои арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагону довталабон ва натиҷаҳои ИМД ба МТТМОК-и Тоҷикистон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик якҷанд омили ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасон, инчунин норасоӣҳо ва ихтилофҳо дар баҳогузорино ошкор намуданд, аз ҷумла:

- набудани низоми ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (МТМУ) аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик;

- ба тавре ки мебошад мавриди таҳқиқоти илмию амалӣ қарор нагирифтани раванди таҳияи тестҳо, натиҷаҳои бадастомада, моҳияти илмию амалии ин раванд ва баррасию таҳлил нашудани натиҷаҳои ИМД дар сатҳи идораи низоми таҳсилот, аз ҷумла дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (ВМИ ҶТ) ва сохторҳои илмию методии он, муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбӣ, инчунин мақомоти маҳаллии идоракунии соҳаи маориф дар ноҳия, шаҳр ва вилоятҳои ҶТ;

- вучуд доштани таъсири омилҳои инсонӣ дар ин гуна санҷишҳо ва имтиҳонҳо, беадолатӣ ва ихтилофҳо дар баҳогузорино, дастрасии нобаробари хонандагон ва довталабон ба имтиҳон, илман асоснок набудани абзори санҷиши объективонаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагону довталабон;

- мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор нагирифтани таъсири

ин падидаи нави илмию педагогӣ ва иҷтимоӣ дар поён рафтани сатҳи ғасод (коррупсия) ҳангоми дохилшавӣ ба МТТМОК;

–мавриди таҳқиқоти илмию амалӣ қарор нагирифтани сабабҳои дониши сатҳӣ нишон додани аксарияти хатмкунандагони МТМУ, аз ҷумла довталабон дар ИМД аз қисматҳои муҳими забони тоҷикӣ (фонетика ва имло, лексикология ва фразеология, услубҳои баён, ҳиссаҳои нутқ, роҳҳои калимасозӣ, навъҳои алоқаи калимаҳо дар ибора, ҳелҳои ҷумлаҳои сода ва мураккаб, таҳлили синтаксисии ҷумла) ва адабиёти тоҷик (санъатҳои бадеӣ, жанрҳои адабӣ, фолклор, шарҳи луғат, таҳлили матнҳо ва порчаҳои шеърӣ, таҳлили образҳо ва ғояи асарҳои бадеӣ).

Ҳамин тариқ норасоиҳо ва ихтилофҳо, омилҳои ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасон, ҷорӣ намудани низоми нави имтиҳонҳои дохилшавӣ ба МТТМОК-и ҚТ, ки дар асоси принципҳои адолату шаффофӣ ва дастрасии баробар сурат мегирад ва низ дар заминаи тестгузаронӣ татбиқи меёбад ва дар он тест ҳамчун абзори илман асоснок ва бозғатимоду одилонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон ба ҳисоб меравад, муайян намуданд, ки предмети таҳқиқот қарор гирифт.

Мубрамият ва аҳаммияти илмӣ ва назариявӣ амалии масъалаҳои зикршуда, истифодаи технологияҳои нав дар арзёбии дастоварҳои таълимии донишомӯзон ва то имрӯз мавриди таҳқиқи пурра қарор нагирифтани ин масъала мавзӯи таҳқиқотро муайян намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мониторинг ва арзёбии сифати таҳсилот, иштирок дар барномаҳои миллию байналмилалӣ арзёбии дониши хонандагон яке аз вазифаҳои асосии ММТНПҚТ ба ҳисоб мераванд. Иҷрои қорҳои илмӣ ва илмию методӣ, ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ ва коммуникатсионӣ дар илм ва истеҳсолот, ҷорӣ кардани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, ташвиқу тарғиби дастовардҳои илм, техника, фарҳанг ва таҳсилоти кишвар ба

барномаҳои илмию таҳқиқотӣ ворид карда шуда ва вазифаҳои ДДОТ ба номи Садриддин Айни маҳсуб мешаванд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқот бевосита ба барнома ва мақсадҳои асосии ММТНПҚТ – гузаронидани пажӯҳишҳо ва арзёбии сатҳи дониши хонандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ тавассути тестгузаронӣ (бо истифодаи воситаҳо ва методҳои муосири арзёбии дониш ва техникаю технологияҳои пешрафта), барнома ва вазифаҳои илмию таҳқиқотии ДДОТ ба номи Садриддин Айни, принципҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [11], «Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» [9], «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [24], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» [25], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [26] дарҷ шудаанд, робита дорад. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда масъалаҳои зерин таъкид шудаанд: бунёди заминаи меъёрию методӣ ва инфрасохтори низоми миллии арзёбии сифати таҳсилот, таҳия ва татбиқи низоми самаранок ва механизмҳои институтсионалии арзёбии сифати таълим (дар ҳамаи зинаҳо) дар асоси муносибати босалоҳият, таҳияи чорчӯбаҳои миллии арзёбии сифати таҳсилот, арзёбии сатҳи омодагии хонандагон ва хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ аз рӯйи се самт: **натиҷаҳои шахсӣ, натиҷаҳои фаъолияти муназзам ва натиҷаҳои фаннӣ**, ки ҳамзамон арзёбии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таҳсилот дар ҳамаи зинаҳо ва омода намудани мутахассисони ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯро дар бар мегиранд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: нишон додани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори илман асоснок ва аз рӯйи методикаи нави арзёбӣ дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба МТТМОК-и ҚТ.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши таҳқиқоти илмӣ оид ба тестология, арзёбиҳои педагогӣ ва таҳияи воситаҳои арзёбӣ;
- нишон додани тартиби таҳияи мушаххасот (матритса)-и тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД истифода мешавад;
- нишон додани тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик барои ИМД дар асоси талаботи назарияи тест;
- таҳқиқи амалии арзёбии сифати тестҳо аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тест;
- муайян намудани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик бо истифода аз абзори илман асоснок;
- ҷамъбасти илмӣ таҳқиқот дар асоси назарияи ба илм асосёфта ва дар таҷрибаи амалӣ санҷидашудаи тестҳо: арзёбии натиҷаҳои ИМД ба МТТМОК-и ҚТ.

Объекти таҳқиқот: саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шуданд ва натиҷаҳои бадастовардаи довталабон аз ин фанҳои таълимӣ.

Предмети таҳқиқот: ҷанбаҳои педагогию психологии тестҳои педагогӣ, раванди таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар МТМУ, методикаи арзёбии дастовардҳои довталабон дар асоси санҷишҳои тестӣ.

Фарзияи таҳқиқот: дурусту воқеӣ арзёбӣ кардани дастовардҳои довталабон дар ИМД ба баланд бардоштани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагони МТМУ ва ба тақмили раванди таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар МТМУ боис мегардад, ба шарте ки:

- 1) мушаххасот (матритса) ва шиносномаи тест дар асоси меёри талаботи дуруст таҳия шаванд;
- 2) саволу масъалаҳои тест ба талаботи стандарти давлатии таҳсилот, барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсии амалкунанда

мувофик бошанд;

3) бо мақсади муайян кардани сифати тестҳо ва саволу масъалаҳои тест таҳлили математикӣ-оморӣ гузаронида шавад;

4) тестҳои таҳияшуда ҳар сол пеш аз истифода аз озмоиши педагогӣ (бо иштироки хатмкунандагони МТМУ) гузаронида ва бо назардошти натиҷаҳо то оғози ИМД таҳриру такмил дода шаванд;

5) дар курсҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисос вобаста ба талаботи муносибати босалоҳият ба таълим ба омӯзгорони фанҳои забон ва адабиёти тоҷик асосҳои илмӣ амалии таҳияи намудҳои гуногуни тестҳои таълимӣ ва истифодаи бамавриди онҳо машғулиятҳои назариявӣ амалӣ гузаронида шавад, то ки дар МТМУ низоми ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон ҷорӣ гардад;

6) натиҷаҳои ИМД ҳамасола дар сатҳи ВМИ ҚТ ва сохторҳои илмӣ методии он, муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбӣ, мақомоти маҳаллии идоракунии соҳаи маориф дар ноҳия, шаҳр ва вилоятҳо бо иштироки олимон, коршиносон, намояндагони мақомоти дахлдор, воситаҳои ахбори омма мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода, дар асоси баррасиҳо қарорҳои ҷанбаи илмӣ амалидошта қабул карда шаванд.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳала гузаронида шудааст.

Марҳалаи аввал (солҳои 2011-2013) омӯзиш ва таҳлили адабиёти махсуси психологӣ-педагогиро дар бар мегирад, ки бо мақсади муқаррар намудани дараҷаи таҳқиқи масъалаи мазкур амалӣ гардид. Дар ин давра асосҳои назариявӣ ва самтҳои асосии таҳқиқот муайян карда шуданд: мубрамӣ, ҳадаф, вазифаҳо, мушаххасот (матритса)-и тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик таҳия гардид. Дар асоси матритса аввалин тестҳо аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик таҳия ва дар байни хонандагони МТМУ-и ҷумҳурӣ озмуда (апробатсия) шуданд. Бо мақсади таҳқиқи масъалаи омодагии доктарон ба имтиҳонҳои дохилшавӣ ба МТТОК соли 2013 пилоти генералӣ гузаронида

шуд.

Марҳалаи дуум (солҳои 2014-2015) омӯзиш ва таҳқиқоти минбаъдаи адабиёти илмиро дар бар мегирад, ки ба ҳалли масъалаҳои санчишҳои тестӣ ва арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон вобастаанд. Дар ин давра аввалин ИМД ба МТТОК-и ҚТ гузаронида шуданд, ки дар онҳо тестҳои забон ва адабиёти тоҷик ҳамчун абзори боэътимоди арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон истифода гардиданд.

Дар марҳалаи сеюм (2016-2019) тестҳои озмудашудаи забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД ба МТТМОК-и ҚТ истифода гардиданд. Дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳлили оморию психометрии ҳар як саволу масъалаи тест ва тестҳои забон ва адабиёти тоҷик гузаронида шуд. Дар асоси натиҷаҳои таҳлил маводди илмӣ мувофиқи мавзӯи таҳқиқот омода гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқот методҳои назариявӣ ва амалиро дар бар мегирад, ки ба объект ва предмети кор мувофиқанд, аз ҷумла

- омӯзиш ва таҳқиқи адабиёти илмию методӣ доир ба мавзӯи таҳқиқшаванда, муқоисаи стандарт, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ;

- таҳқиқи тестгузаронии педагогӣ, таҷрибаҳои озмоишӣ-муқарраркунанда, ҷустуҷӯи пилотӣ, мушоҳидаҳои илмӣ, баҳодиҳии таҳлисигарон, гузаронидани имтиҳонҳои тестӣ, таҳлили пурраи сифати тест, таҳлили муқоисавии хусусиятҳои санчиши тестӣ;

- коркарди таҷрибаи педагогӣ, таҳияи марҳала ба марҳалаи тест;

- таҳҳис ва коркарди оморию психометрии саволу масъалаҳои тест дар асоси назарияи классикии тест ва таҳлили маълумоти бадастомада бо ёрии технологияи нав.

Сарчашмаи маълумот. Маълумоти дар таҳқиқот дарҷшуда аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [11], санадҳои меъёрии ҳуқуқии ХҚТ, «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» [25], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии

Тоҷикистон барои то соли 2030» [26], «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [24], «Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [27], дастури иттилоотию методии «Роҳномаи довталаб» [19; 20; 21], «Барномаи имтиҳон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик» [1], стандарт ва барномаҳои таълимии фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, китобҳои дарсӣ аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, инчунин аз асарҳои илмӣю методии донишмандони варзидаи ватанию хориҷӣ дар соҳаи педагогика, психология, методикаи таълим, филология, философия, сотсиология ва ғайра сарчашма мегардад.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро далелҳои асосноки илмӣ, ки дар натиҷаи тестгузаронӣ – яке аз усулҳои аз назари технологӣ пешрафта, боэътимод ва объективонаи арзёбӣ ва назорати сифати таҳсилот, ба даст омадаанд, ташкил медиҳанд. Бартарӣ ва боэътимодии ин усули арзёбӣ дар илман асоснок будани абзори санҷиш – тестҳои стандартишуда, ки боэътиборӣ ва боэътимодии онҳо дар асоси маълумотҳои оморию психометрии бадастомада муайян карда шудааст, ва методҳои арзёбӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароити яхела барои имтиҳонсупорандагон, арзёбии одилона ва объективонаи натиҷаҳо дар асоси талаботу меъёрҳои ягона ва илман асоснокшуда зоҳир мегардад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳҳои таҷрибавию озмоишии таҳқиқотро марказҳои имтиҳонии ММТНПҚТ – «макони баргузории имтиҳонҳо дар биноҳои муассисаҳои таълимии дар шаҳр ё ноҳияи интиҳобгардида» [20, с. 10] дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Истаравшан, Конибодом, Панҷакент, Бохтар, Кӯлоб, Хоруғ, ноҳияҳои Рашт, Б. Ғафуров, Восеъ, Данғара, Кӯшонӣён, Ҷ. Балхӣ ва Шахритус ташкил медиҳад.

Таҳқиқот дар асоси иштироки **60 288 нафар** довталаб дар ИМД, аз ҷумла **10 951 нафар** дар соли 2016-ум, **17 744 нафар** дар соли 2017-ум, **14 685 нафар** дар соли 2018-ум ва **16 908**

нафар дар соли 2019-ум сурат гирифт.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот асосҳои педагогӣ ва психологӣ ИМД ба МТТМОК-и ҚТ, ки бо истифодаи методҳои тестии арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон ба даст омад, таҳлил карда шуд. Вобаста ба ин бори аввал дар Тоҷикистон

- саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои истифода дар ИМД дар асоси мушаххасот (матритса)-и илман асоснок таҳия гардид;

- сифати саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳлил ва коршоямӣ онҳо муайян карда шуд;

- аз рӯйи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии амалкунанда мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои хонандагони МТМУ ва довталабоне, ки ба ИМД ба МТТМОК-и ҚТ тайёри мебинанд, таҳия гардид;

- дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон дар ИМД аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори дақиқ ва боэътимоди илмӣ ва аз рӯйи методикаи нав арзёбӣ ва натиҷагирӣ карда шуд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- 1) асосҳои назариявӣ ва амалии таҳияи тестҳои педагогӣ;
- 2) асосҳои назариявии таҳлили сифати тест ва арзёбии хусусиятҳои психометрии он;

- 3) коршоямӣ (боэътимодӣ, боэътиборӣ ва дараҷаи душворӣ)-и саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик, ки дар асоси стандарт ва барномаҳои таълимӣ ва барномаи имтиҳон таҳия шудаанд;

- 4) методикаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори дақиқ ва боэътимоди илмӣ;

- 5) роҳҳои истифодаи саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик, ки коршоямӣ онҳо дар асоси назарияи классикии тестҳо муайян карда шудааст, дар санҷишҳои педагогӣ дар МТМУ ва баланд бардоштани сифати таҳсилот.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот:

– дар раванди таҳқиқот мафҳумҳои мушаххаси «тестҳои педагогӣ», «матритсаи тест», «таҳлили оморию психометрии тест» ва «арзёбии дастовардҳои таҳсилоти (дониш ва малакаи маҳорат)-и доктарагон» муайян карда шуд;

– асосҳои назариявии санҷиши тестӣ ва таҳлили оморию психометрии саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳия гардиданд, ки ба маводди психологӣ ва педагогӣ таъяс мекунад;

– натиҷаҳои таҳқиқ барои таҳияи саволу масъалаҳои тести ба талабот ҷавобгӯ замина фароҳам меоранд;

– натиҷаҳои таҳқиқ дар рушди низомии санҷишҳои тести объективӣ дар муассисаҳои таълими мусоидат менамоянд;

– натиҷаҳои таҳқиқ бо мақсади омода намудани хонандагон барои супоридани ИМД ба МТТМОК дар МТМУ мавриди истифода қарор мегиранд;

– натиҷаҳои таҳқиқот барои беҳтар гардидани таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар МТУ ва баланд шудани сифати таҳсилот мусоидат менамоянд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Саҳеҳӣ ва асоснокии натиҷаҳои бадастомада ва ҳулосаҳо бо истифодаи методҳое, ки ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқанд ва дар асоси таҷрибаҳое, ки дар раванди ИМД ба МТТМОК ба даст омадаанд, тасдиқ мешаванд.

Мубоқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Кори диссертатсионӣ ба Шиносномаи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия (13.00.02.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ (таҳсилоти миёнаи умумӣ)) ва бандҳои зерини соҳаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунад: фасли 1 – **Назария ва методикаи омӯзиш:** банди 1.1 – **Методологияи омӯзиши фанҳои мушаххас** – ҳамкориҳои назария ва методикаи омӯзиш бо соҳаҳои илм, техника ва фарҳанг; – робитаи мутақобилаи методҳои таърифи илмӣ ва таълими; – рушди методҳои таҳқиқоти педагогӣ бо дарназардошти вимоғҳои соҳаҳои дониш ва дараҷаҳои таҳсилот; банди 1.2 – **Арзиш ва**

хадафҳои омӯзиш – коркарди ҳадафҳои омӯзиш мутобиқи тағйироти иҷтимоию фарҳангӣ ва иқтисодии муосири рушди ҷомеа; банди 1.3 – **Муҳтавои омӯзиш** – коркарди консепсияҳои муҳтавои фанҳои таълимӣ дар дараҷаҳои гуногуни таҳсилот; – тарҳрезии муҳтаво, методҳо ва шаклҳои ташкилии омӯзиш дар шароити шаклтағйирдиҳӣ, иттилоотисозӣ ва ҷаҳонишавии равандҳои ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва таҳсилотӣ; банди 1.4 – **Таъминоти методӣ ва технологияҳои омӯзиш, сифати омӯзишӣ** – коркарди талаботи методӣ ба насли нави адабиёти таълимӣ; – ташкил ва истифодаи методҳои нав, равишҳои методӣ, воситаҳои техникаи омӯзиш дар соҳаҳои гуногуни дониш; – коркарди меъёрҳо ва мониторинги сифати таълими фанҳои омӯзишӣ.

Саҳми шахсии муаллиф. Дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ методӣ ва барномаҳои таълим муаллиф матритсаи тести забон ва адабиёти тоҷикро таҳия намуд, ки дар асоси он саволу масъалаҳои тест барои арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабони дар ИМД иштирокнамуда омода карда шуданд. Аз тарафи муаллиф бори аввал дар ҷумҳурӣ таҳлили натиҷаҳои дастовардҳои таълимии довталабон бо истифода аз методикаи нави арзёбӣ гузаронида, дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон муайян карда шуд. Диссертант аз соли 2011 ин ҷониб дар таҳия, такмил ва таҳрири тестҳои забон ва адабиёти тоҷик барои ИМД, таҳияи дастури иттилоотию методии «Роҳнамои довталаб» бевосита ширкат дошта, дар маҷмӯъ 23 дастуру мақолаҳои илмӣ методиро ба нашр расонидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия (гузориши нуктаҳои асосии диссертатсия дар конфронсҳо, маҷлисҳо, семинарҳо ва дигар ҷамоинишҳои илмӣ). Нуктаҳои алоҳида ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар Шурои илмӣ ва методии ММТНПҚТ, кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики факултети филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон (ДДОТ) ба номи Садриддин Айний мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Нахустин

тавсияҳои илмию методии диссертант ханӯз солҳои 2015, 2016 дар шакли нишондодҳои методӣ дар «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тести забони тоҷикӣ» ва «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз ҷанҳои забон ва адабиёти тоҷик» таҳия ва дар асоси талаботи ИМД бо тавсияи Шурои илмӣ ва методии ММТНПҚТ ҷоп шуда буданд, ки минбаъд дар таҳияи тестҳои санҷиши ИМД ба асос гирифта, дар таҷрибаи амалӣ санҷида шуданд. Маҷмуаҳо дар таҳриру тақмили нав солҳои 2017-2025 бознашр шудаанд. Инчунин диссертант аз натиҷаҳои таҳқиқот дар як конференсияи ҷумҳуриявӣ ва се конференсияи байналмилалӣ гузориши илмӣ ба тавсиб расонидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи мавзӯ ва мазмуну мундариҷаи диссертатсия 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ (КОА)-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 мақолаи илмию методӣ дар нашрияҳои дигар ва 13 дастури методӣ, ки бевосита нуктаҳои асосии диссертатсияро фарогиранд, нашр шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда (206 номгӯй) ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 195 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, 45 расм, 30 ҷадвал ва 3 замимаҳо дар бар мегирад.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, ҳадаф, объект, предмет, фарзия ва вазифаҳои таҳқиқот муайян ва асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқот пешниҳод карда шуданд, доир ба наwgониҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, саҳеҳӣ ва асонокии натиҷаҳои таҳқиқот, заминаҳои эмпирикии таҳқиқот, пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишӣ ва соҳтори қор маълумот дода шуд.

Боби якум диссертатсия «Асосҳои илмӣ, назариявӣ ва амалии тестҳои педагогӣ» ном дошта, он аз 4 фасл иборат

аст. Масъалаҳои ҷанбаҳои педагогию психологӣи тести педагогӣ, таърихи пайдоиш ва ташаккули тестология, мақсад ва вазифаҳои он, пажӯҳишҳои олимони хориҷию ватанӣ дар ин соҳа, меъёрҳои асосии таҳияи тест ва воситаҳои арзёбии он, таснифоти масъалаҳои тест мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар фасли якуми боби якум, ки «**Ҷанбаҳои педагогию психологӣи тести педагогӣ**» ном дорад, мафҳумҳои калидӣ чун «тест», «тестология», «тестҳои педагогӣ ва психологӣ», «санҷишҳои педагогӣ» таъриф шуда, назари донишмандоне, ки дар рушди тест ва санҷишҳои тестӣ саҳми босазо гузоштаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар бахши мазкур доир ба масъалаҳои таҳлили психометрӣ ва математикӣ-омории тестҳо, методикаи таҳияи абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ, ки дар қорҳои илмӣ олимони Л.Н. Акимов, В.С. Аванесов, Р. Ингенкамп, Л. Крокер, Ҷ. Алгина, В.И. Звонников, М.Б. Челишкова, Е.Ю. Карданова, А.Н. Майоров ва дигарон дода шудаанд, баррасӣ ва дар ҳамин асос ҷанбаҳои педагогию психологӣ ва вазифаҳои тести педагогӣ, аҳамият ва бартариҳои методи санҷиши тестӣ аз дигар усулҳои санҷиш, татбиқи амалии онҳо соҳаи таҳсилот дар шароити ҚТ муқаррар гардидааст.

Дар фасли дуюми боби якум, «**Таърихи пайдоиш ва рушди тести педагогӣ**», доир ба нахустин пажӯҳишҳои илмӣ доир ба тест ва ташаккули назарияи он дар қарнҳои баъдӣ маълумот дода шудааст. Дар ин бахш таъкид мешавад, ки аввалин пажӯҳиш дар тестшиносиро ҳанӯз дар охири асри XIX донишмандони ИМА ва Аврупо оғоз карда буданд. Донишманди англис Ф.Галтон аввалин шуда дар асри XIX мафҳуми «тест»-ро дар робита бо психология қорӣ карда, формулаи коэффитсиенти коррелятсиониро зимни арзёбии тест тавассути дастгоҳи математикӣ истифода намуда, ба он асос гузоштааст. Аммо тестология ҳамчун назарияи тестҳо бо усулҳои хоси илмӣ худ дар ибтидои асри XX пайдо шуд. Муаллифони аввалин тестҳои педагогӣ, ки барои ҷен кардани қобилиятҳои зеҳнии кӯдакон дар солҳои 1908-1911 таҳия шуда

буданд, донишмандони фаронсавӣ Алфред Бине ва Теодор Симон ба ҳисоб мераванд.

Дар ин фасл пажуҳиши назарияи тест ва рушди тести психологӣ (Intelligence Test) ва тести педагогӣ (Educational Test) аз тарафи донишмандони шинохтаи хориҷӣ, масъалаҳои таҳлили психометрӣ ва математикӣ-омории тестҳо дар қорҳои илмӣ донишмандони Аврупои Русия баррасӣ гардидаанд. Масъалаи методикаи таҳияи абзори арзёбии дастовардҳои таълимии донишомӯзон ва арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон, ки дар қорҳои олимони хориҷи наздик, бахусус олимону қоршиносони барҷастаи Федератсияи Русия, дарч шудааст, мавриди таҳлил қарор гирифт.

Дар ин фасл ҳамзамон масъалаҳои ворид гардидани истилоҳи «тест» ба луғати соҳаи маорифи Тоҷикистон, истифодаи намунаи тестҳои аввалин дар асару мақолаҳои илмӣю методӣ олимону методистони кишвар, таъсиси ММТНПҚТ ва нақши он дар татбиқи усули нави арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонадағони МТУ ва роҳандозии ИМД барои дохил шудан ба МТТМОК-и ҚТ, саҳми донишмандон ва методистони ватанӣ дар тестшиносӣ баррасӣ шудааст.

Дар фасли сеюми боби якум, «Таснифоти саволу масъалаҳои тест, талабот ва зинаҳои таҳияи абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ», дар бораи навъ ва шаклҳои саволу масъалаҳои тест аз рӯи дараҷаи душворӣ, аз рӯи мундариҷа, аз рӯи методологияи шарҳи натиҷаҳо, инчунин хусусиятҳои муҳиму фарқкунандаи онҳо, талабот ва зинаҳои таҳияи тест сухан меравад. Дар ин фасли диссертатсия доир ба таснифоти саволу масъалаҳои тест, ки донишмандони тестшинос А.Н. Майоров, И.В. Абакумова, В.С. Ким, В.С. Аванесов, Ю.Э. Краснов ва дигарон пешниҳод намудаанд, ба таври муфассал маълумот дода шудааст. Ин донишмандон саволу масъалаҳои тестро аз рӯи дараҷаи назорат ба тестҳои дохилшавӣ, қорӣ, мавзӯӣ, аттестатсияи мобайнӣ ва ниҳой, аз рӯи мундариҷа ба якхела (гомогенӣ), ки дар асоси мундариҷаи яке аз ҷанҳо ва гуногун (гетерогенӣ), ки дар асоси

мундариҷаи якчанд фан таҳия шудааст, аз рӯйи шакли пешниҳод варақай (бланкавӣ), компютери маъмулӣ ва компютери созгор, аз рӯйи методологияи шарҳи натиҷаҳо ба стандарт ва ба меъёр нигаронидашуда тасниф намудаанд. Инчунин аз рӯйи мундариҷа ва тарзи ҷавоб додан ба саволу масъалаҳои тест донишмандон онҳоро ба навъҳои *кушода* ва *пӯшида* тақсим намудаанд, ки ҳар навъ дорои якчанд шакл аст.

Бо назардошти таснифоти меъёрҳои зикршуда, дар диссертатсия 4 зинаи муҳимтарини таҳияи тест, ки дар низомии арзёбии дастовардҳои таълимӣ нақши калидӣ доранд, ба таври муфасссал шарҳ дода шудааст.

Фасли чоруми боби якум «Меъёрҳои сифати абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ» ном дорад. Дар ин фасли диссертатсия ба масъалаи сифати тестҳо ва вариантҳои саволномаҳои тест, ки бо истифодаи усулҳои математикӣ ва омори муайян карда мешаванд, диққати махсус дода шудааст. Бо назардошти таҳқиқоти тестшиносон сифати тест ва сифати саволу масъалаҳо аз рӯйи нишондодҳои зиёде муайян карда шудааст, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

- 1) *боэтимодии тест (α (alpha)-коэффициент)*: дараҷаи устуворӣ ва мувофиқати натиҷаҳои санчиш;
- 2) *боэтиборӣ ва ё асоснокӣ тест*: қобилияти тест барои чен кардани он чизе, ки барои чен кардан пешбинӣ шудааст;
- 3) *дараҷаи душвории саволу масъалаи тест (p-value)*;
- 4) *неруи фарқгузорӣ (дискриминативӣ)-и саволу масъала (D)*: қобилияти тест барои фарқ кардани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати имтиҳонсупорандагон.

Ин нишондиҳандаҳо дар таъмини сифати санчишҳои тестӣ ва босамарии арзёбии дастовардҳои таълимӣ нақши муҳим доранд.

Дар диссертатсия ҳар як нишондоди сифати тест ва сифати саволу масъалаи тест бо овардани ҷадвалҳои мувофиқ шарҳ дода шудааст.

Дар боби дуюми диссертатсия, «Технологияи таҳия ва таҳлили абзори дастовардҳои таълимӣ довталабон»,

масъалаҳои раванди таҳияи абзорҳои арзёбӣ дар ИМД, навъ, шаклҳо ва меъёри ҳолгузории тестҳои забон ва адабиёти тоҷик баррасӣ гардида, доир ба сифати тестҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шудаанд, маълумоти муфасссал дода шудааст.

Дар **фасли якуми боби дуюм, «Тартиби таҳияи абзори арзёбӣ дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ»**, масъалаҳои тартиб ва раванди бисёрзинаи таҳияи абзорҳои арзёбӣ, ки дар ИМД ба МТТМОК-и ҚТ истифода мешаванд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Яке аз қадамҳои муҳим дар раванди таҳияи абзори арзёбӣ тартиб додани матритсаи тест ба ҳисоб меравад. Барои тартиб додани матритса пеш аз ҳама «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар ҚТ», нақша, стандарт ва барномаҳои таълимӣ (соатҳои барои омӯзиши мавзӯҳои фан ҷудошуда) омӯхта мешаванд ва дар асоси ин санадҳо матритса мураттаб мегарад. Донишмандони соҳаи тест барои муайян намудани мундариҷаи тест ва таҳияи матритса ба назар гирифтани дараҷа ва ё навъи амалҳои (равандҳои) омӯзишию маърифатиро таъкид намудаанд. Вобаста ба ин низомҳои зиёде пешниҳод шудаанд, вале машҳуртарини онҳо таксономаи Бенчамин Блум [31] аст, ки дар он равандҳои омӯзишию маърифатӣ ба *дониш (дар хотир гирифтани), фаҳмиш (фаҳмидани), истифода бурдан (таتبқи қардан), таҳлил, баҳодиҳӣ ва эҷод қардан* тақсимбандӣ шудаанд.

Ҳангоми таҳияи матритсаи тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, аз рӯи таксономияи Блум асосан *донишу фаҳмиш ва малакаю маҳорати истифодаи дониши азхудқарда* ба назар гирифта шуд (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Матритсаи тести забон ва адабиёти тоҷик

№ т/р	Бахшҳо	Дониш ва фаҳмиш	Малакаю маҳорат	% (а)	≠
-------	--------	-----------------------	--------------------	-------	---

Давоми ҷадвали 1.					
1	Фонетика ва имло Лексикология ва фразеология Услубшиносии ва матн	1, 2, 3, 4	16	$23 \pm 2\%$	8
2	Грамматика: <i>морфология,</i> <i>синтаксис</i>	5, 6, 7, 8	9, 17	$26 \pm 2\%$	9
3	Фолклор. Ҳаёти адабӣ Мафхумҳои адабӣ	10, 11	18	$17 \pm 2\%$	6
4	Адабиёти классикӣ ва давраи нав	12, 13	14, 15, 19, 20	$34 \pm 2\%$	12
% (b)	Ҳамагӣ	$34 \pm 2\%$	$66 \pm 2\%$	100%	
≠		12	23		35

Фасли дуҷуми боби дуҷуми диссертатсия «Навъ, шаклҳо ва меъёри ҳолгузории тестҳои забон ва адабиёти тоҷик» ном дорад. Дар ин бахш дар бораи навъ, шаклҳои саволу масъалаҳои тест ва меъёри ҳолгузорӣ, миқдори саволу масъала ва шумораи имконпазири бештарини ҳолҳо (ШИБХ), тақсимбандии саволу масъалаҳо аз рӯи фоиз дар тести забон ва адабиёти тоҷик маълумот дода шудааст. Аз ҷумла таъкид шуд, ки саволу масъалаҳои тест (абзори арзёбии дастовардҳои таълимии докталабон) дар ИМД дар ду навъ таҳия шудаанд: **саволу масъалаҳои пӯшида** ва **кушода**. Вале дар тестҳои забон ва адабиёти тоҷик танҳо ду шакли саволу масъалаҳои пӯшида – (1) *бо интиҳоби як ҷавоби дуруст* ва (2) *муайян кардани мувофиқат* истифода шуд [1].

Дар низомии ИМД ба ҳар саволу масъалаи тест вобаста аз шакли он меъёри ҳолгузорӣ муайян карда шудааст. Ба ҷавоби дурусти саволу масъалаи шакли якум (*бо интиҳоби як ҷавоби дуруст*) як ҳол дода мешавад. Дар саволу масъалаҳои тести шакли дуҷум (*муайян кардани мувофиқат*) ба ҳар ҷавоби дуруст якхелӣ дода мешавад. Агар докталаб мувофиқати ҳамаи унсурҳоро (4-унсурӣ аз ду сутун) дуруст муайян кунад, соҳиби чор ҳол мешавад [20, с. 58; 21, с. 69].

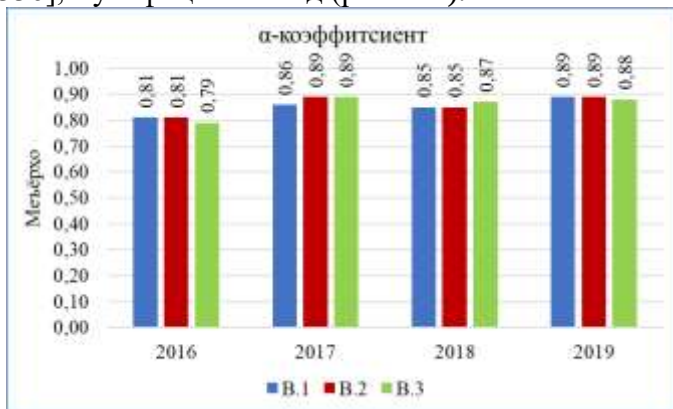
Вобаста ба шакли саволу масъалаҳо ва меъёри ҳолгузорӣ

микдори саволу масъалаҳо ва ШИБХ-и тести забон ва адабиёти тоҷик дар чадвали 2 дода шудааст [1].

Чадвали 2. Миқдори саволу масъала ва ШИБХ

Тест	Миқдор ва шакли саволу масъалаҳо			ШИБХ
	Ҳамагӣ	аз ҷумла		
		бо интиҳоби як ҷавоби дуруст	муайян кардани мувофиқат	
Забон ва адабиёти тоҷик	20	15	5	35

Дар бахши сеюми боби дуюм, «Арзёбии сифати тестҳои забон ва адабиёти тоҷик», сифати умумии тест ва сифати саволу масъалаҳои тест: *боэътимодӣ*, *боэътиборӣ* ва *ё асоснокӣ* тест ва дараҷаи душвории *нерӯи фарқгузории саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик*, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шуданд, баррасӣ гардидааст. Аз рӯи таҳлилҳо коэффитсиенти боэътимодӣ (*α -коэффитсиент*)-и тестҳои забон ва адабиёти тоҷик ба он нишондод, ки дар тестшиносӣ ҳамчун нишондиҳандаи қаноатбахш (0,70-0,79) ва ё хуб (0,80-0,89) пазируфта шудааст [29, с. 336], мувофиқ мебошад (расми 1).

Расми 1. Коэффитсиенти боэътимодии тестҳои забон ва адабиёти тоҷик

Агар дараҷаи душворӣ (*p-value*)-и саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷикро, ки дар имтиҳонҳои солҳои 2016-

2019 истифода шудаанд, аз рӯйи меъёри **нишондиҳандаи дараҷаи душвории саволу масъалаи тест** арзёбӣ кунем, он миёна доништа мешавад, зеро нишондиҳандаи дараҷаи душворӣ дар ҳудуди 0,30 - 0,70 аст.

Алоқамандии байни нишондиҳандаи дараҷаи душворӣ ва неруи фарқгузории саволу масъалаи тестро донишманди Русия М.Б. Челишкова зикр намудааст. Ӯ менависад: «Саволу масъалаҳои дорои неруи баланди фарқгузорӣ одатан нишондиҳандаи миёнаи душворӣ доранд, зеро пеш аз аз ҷама, барои ҳамин гуна саволу масъалаҳо неруи баланди фарқгузорӣ хос аст.» [29, с. 313].

Бо дарназардошти ин андеша ва низ дар асоси маълумотҳои омурию психометрии бадастомада тестҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шудаанд, **бозётибор (коршоям)** доништа мешаванд. Аз рӯйи ин абзор метавон ба дониш ва малакаю маҳорати довталабон вобаста ба дараҷаи аз худ кардани мундариҷаи фанни таълимӣ баҳои дурусту воқеӣ дод.

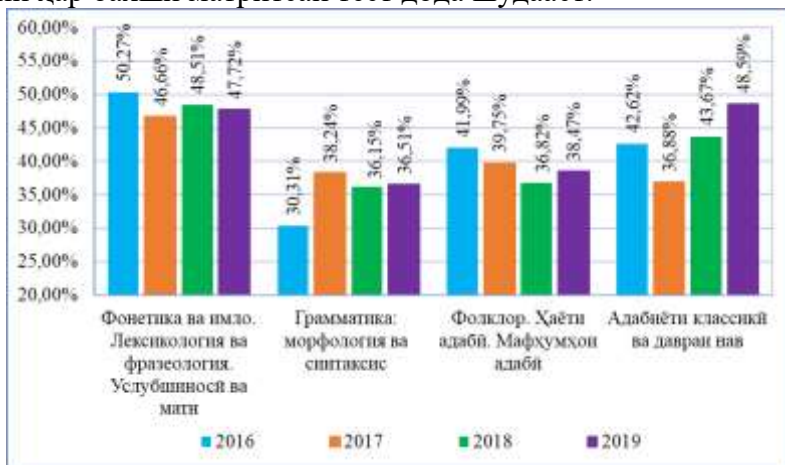
Боби сеюми диссертатсия, ки «**Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик**» ном дорад, аз **ҷор ҷасл** иборат мебошад. Дар ин боб натиҷаҳои умумии дастовардҳои таълимии довталабон, дастовардҳои таълимии довталабон аз фанни забони тоҷикӣ ва аз фанни адабиёти тоҷик бо далелҳои мушаххас таҳлил шудаанд. Инчунин таҳлили муқоисавӣ-рейтингии натиҷҳои бадастовардаи довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик вобаста ба минтақаҳои ҷумҳури аз рӯйи нишондиҳандаҳои асосӣ: **шумораи довталабони дар имтиҳонҳо иштирокнамуда ва холи миёнаи бадастовардаи онҳо** сурат гирифтааст.

Дар **ҷасли якуми боби сеюм**, «**Таҳлили умумии натиҷаҳои бадастовардаи довталабон дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ**», натиҷаҳои умумии дастовардҳои таълимии довталабон аз рӯйи ҳар баҳши матритсаи тести забон ва адабиёти тоҷик, **фоизи иҷрои вариантҳои тест**, **ҳолҳои гузариши фаннӣ**, **муқоисаи тақсимооти довталабон аз рӯйи**

холҳои бадастоварда таҳлил гардидаанд.

Мувофиқи матритса тести забон ва адабиёти тоҷик аз 20 саволу масъала иборат аст: 11 саволу масъала дар доираи мавзӯҳои забони тоҷикӣ (баҳшҳои *фонетика ва имло*, *лексикология ва фразеология*, *услубиносии ва матн*, *морфология ва синтаксис*) ва 9 саволу масъала дар доираи мавзӯҳои адабиёт (баҳшҳои *фолклор*, *ҳаёти адабӣ*, *мафҳумҳои адабӣ*, *адабиёти классикӣ ва даврани нав*) ба назар гирифта шудааст.

Дар расми 2 муқоисаи натиҷаи дастоварди довталабон аз рӯи ҳар баҳши матритсаи тест дода шудааст.

Расми 2. Муқоисаи натиҷаҳо аз рӯи баҳшҳои матритса

Аз маълумоти дар расм додашуда бармеояд, ки ҳиссаи иҷрои саволу масъалаҳои тести ҳамаи баҳшҳои матритса аз 50% камтар аст. Ҳатто натиҷа аз рӯи баъзе баҳшҳо ба ҳисоби миёна 30-36%-ро ташкил медиҳад. Ин нишондиҳандаҳо бозгӯи онанд, ки дониши довталабон аз рӯи ҳар баҳши матритса миёна аст ва дараҷаи азхуд кардани мавзӯҳои барномаҳои таълимии забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик умуман ба талаботи меёр ($\geq 50\%$) ҷавобгӯӣ нест.

Дигар нишондиҳандаи муҳимми дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон ҳоли гузариши тест аст. Дар низоми ИМД ба «шумораи ҳадди ақал (минималӣ)-и ҳар сол

муайяншавандаи ҳолҳо, ки барои роҳ ёфтан ба озмуни тақсимои докталабро зарур аст, вобаста аз гурӯҳҳои ихтисосҳо аз ҳар субтест онҳоро ба даст оварад» [20, с. 11], ҳоли гузариш гуфта мешавад. Мувофиқи банди 201-уми «Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [27] ҳолҳои гузаришро барои ҳар тести қисмҳои имтиҳон дар доираи гурӯҳи ихтисосҳо ҳар сол ВМИ ҚТ дар мувофиқа бо ХҚТ муқаррар менамояд.

Ҳоли гузариши тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2014-2019 чунин муқаррар шудааст: **соли 2014 – 5 ҳол, соли 2015 – 5 ҳол, соли 2016 – 7 ҳол, соли 2017 – 8 ҳол, соли 2018 – 6 ҳол ва соли 2019 – 7 ҳол.**

Агар ба ҳоли гузариши тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2014-2019 дар муқоиса бо ШИБХ-ҳои ин тест (**35 ҳол**) назар кунем, мутаносибан **14,29%, 14,29%, 20,00%, 22,86%, 17,14%** ва **20,00%**-и онро ташкил медиҳад. Ҳатто мебинем, ки ҳоли гузариш дар имтиҳони соли 2018-ум нисбат ба ҳоли гузариш дар соли 2017-ум 5,71% паст шудааст. Ин нишондиҳандаҳоро ин гуна метавон шарҳ дод: агар докталаб аз ШИБХ **14,29%** ё **20,00%, 22,86%** ва ё **17,14%**-и ҳолҳоро ба даст орад, ҳуқуқ дорад, ки дар озмуни тақсимои иштирок намояд.

Мувофиқи шкалабандии балҳои имтиҳонӣ ва ҷадвалҳои баргاردонии ҳол ба баҳои маъмулии панҷбаллӣ қимати ҳоли гузариш дар ИМД-и солҳои 2014-2019 ба **баҳои «2»** баробар аст, ки ғайриқаноатбахш будани дараҷаи азхудкунии маводди таълим аз тарафи хатмкардагони МТМУ-ро нишон медиҳад.

Дигар нишондиҳандаи муҳимми дараҷаи дониш ва малақаи маҳорати докталабон ҳоли миёна аст. Ҳоли миёна қиматест, ки бо ҷамъ кардани ҳолҳои бадастовардаи докталабон ва тақсими он ба шумораи умумии докталабон ҳисоб карда мешавад. Дар расми 3 натиҷаи бадастовардаи докталабон – ҳоли миёна ва таносуби он ба ШИБХ (35) ва қимати миёнаи он (18) аз тести забон ва адабиёти тоҷик дар имтиҳонҳои солҳои 2016-2019

дода шудааст.

Чунонки дар расми 3 дида мешавад, холи миёна дар имтиҳонҳои солҳои 2017, 2018 ва 2019 нисбат ба соли 2016 баландтар аст. Ин нишондиҳандаҳо мутаносибан 36,17%, 42,20%, 42,37% ва 44,93%-и шумораи имконпазири бештари холро ташкил медиҳад, ки аз 50%-и ШИБХ кам буда, аз рӯи баҳои панҷбаллӣ ба баҳои «2» (дар соли 2016) ва баҳои «3» (дар солҳо 2017-2019) баробар аст.

Расми 3. Холи миёна ва таносуби он бо ШИБХ ва қимати миёна

Таҳлили ҳолҳои гузариши муқарраршудаи тести забон ва адабиёти тоҷик ва ҳолҳои миёнаи довталабон бар он далолат менамояд, ки дараҷаи дониши хатмкунандагони МТУ аз ин фанҳо хеле паст аст. Агар холи миёна дар солҳои 2017, 2018 ва 2019 нисбат ба соли 2016 баланд гардида бошад ҳам, фарқи он зиёд нест ва онро наметавон қонеъкунанда номид, зеро қимати он аз 50%-и ШИБХ паст мебошад.

Дар **бахши дуҷуми боби сеюм, «Арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанни забони тоҷикӣ»**, натиҷаҳои дастовардҳои довталабон аз рӯи саволу масъалаҳои мушаххаси забони тоҷикӣ, дар доираи матритса, баррасӣ шудаанд.

Таҳлили натиҷаҳои бадастовардаи довталабон нишон медиҳад, ки дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз рӯи мавзӯҳои дар матритса додашуда қаноатбахш нест. Инро мо

дар намунаи як масъала, таҳлили синтаксии ҷумла дида метавонем. Масъала дар шакли дуҷуми саволу масъалаҳо – муайян намудани мувофиқат аз бахши “Синтаксис” ин тавр пешниҳод шудааст [8, с. 5]:

Аъзон ҷумлаи зеринро муайян намоед:

Мардум ҳайрон-ҳайрон ба ӯ менигаристанд. (С. Улугзода)

A) ба ӯ	1) муайянкунанда
B) менигаристанд	2) хабар
C) ҳайрон-ҳайрон	3) ҳол
D) Мардум	4) пуркунанда
	5) мубтадо

Натиҷаи ҷавоби довталабон ба ин масъала дар расми 4 дода шудааст.

Расми 4. Чандонад ва ҷиссаи довталабон вобаста ба иҷрои саволу масъалаи тест

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки аз 5 887 нафар довталаб фақат 320 нафар (5,44%)-и онҳо тавонистаанд ба ҳар чор унсури саволу масъала (А, В, С ва D) дуруст ҷавоб дода, соҳиби 4 ҳол шаванд. 1 121 нафар (19,04%) супоришро иҷро карда натавонистаанд, 26,82%-и довталабон 1 ҳол, 25,50% – 2 ҳол, 23,20% – 3 ҳол гирифтаанд, ки инро наметавон натиҷаи қаноатбахш номид.

Дар бахши сеюми боби сеюми диссертатсия – «Арзёбии

дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз ҷанни адабиёти тоҷик» – натиҷаҳои бадастовардаи довталабон аз рӯйи саволу масъалаҳои мушаххаси адабиёти тоҷик, дар доираи бахшҳои матритса, баррасӣ шудаанд.

Аз таҳлили натиҷаҳои саволу масъалаҳои тест маълум мешавад, ки ҳиссаи бештари довталабон, бинобар паст будани дараҷаи донишашон, аз рӯйи маълумоти додашуда муайян карда наметавонанд, ки сухан дар бораи кадом образҳои асарҳои ин ё он адиб меравад.

Масалан, 63,6%-и довталабон дар бораи **Виркан** – қаҳрамони асосии повести «Ривояти суғдӣ», 73,3% дар бораи **Марзия, Мирзоакрамбой, Абдулаҳадхон, Ҳочияъқуб** – персонажҳои манфии романи «Восеъ», 97,98% дар бораи **Ҳусайн, Чағонӣ, Абӯтоҳир, Нохид ва Хайём** – персонажҳои «Ҷавони Ибни Сино»-и Сотим Улуғзода маълумоти кофӣ надоранд. Ҳатто ташвишовар аст, ки 94,05%-и довталабон (аз 4 910 нафар) пурра муайян карда натавонистаанд, ки сухан дар бораи кадоме аз персонажҳои романи «Шӯроб»-и Раҳим Ҷалил (Ҳол, Давлат, Пётр, Идрисенко, Александров) меравад.

Ҳамин гуна натиҷаи пастро (95,80%) доир ба муайян намудани персонажҳои қиссаи «Парронҷакҳо»-и Абдулҳамид Самад низ метавон дид.

Натиҷаи нишондодаи довталабон аз рӯйи асари «Баҳориёт»-и Сайиди Насафӣ низ нигаронкунанда аст. Вобаста ба ин ки хонандагон дар синфи 7-ум мунозираи 18 ҳайвон – аз худситоии муш то расидани ҷонварони дигар ва худситоии онҳоро меҳонанд, барои санҷиши малакаю маҳорати довталабон як масъалаи ин тавр пешниҳод гардидааст [5, с. 5; 6, с. 5; 7, с. 5]:

Муайян намоед, ки суханони зерин ба кадом симони асари «Баҳориёт»-и Сайиди Насафӣ мансуб аст:

- А) Азбаски дар миёнаи мардум мукарамма,
 Ҷоям ҳамеша ҳаст ба паҳлуи меҳмон.
- 1) саг

- В) Ба ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад, 2) шер
 Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон.
- С) Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир, 3) гурба
 Хешони нотавони мананд аз ту комрон.
- Д) Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад алам, 4) мӯрча
 Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон.
- 5) сангпушт

Натиҷа аз рӯйи ин масъала дар расми 5 дода шудааст.

Расми 5. Чандомад ва ҳиссаи довталабон вобаста ба иҷрои саволу масъалаи тест

Тавре ки аз маълумоти расми 5 бармеояд, аз 10 995 нафар довталаб 1 651 нафар (15,02%) ба масъала ҷавоб надодаанд, 881 нафар (5,44%) мувофиқати ҳар чор унсури саволу масъала (А, В, С ва D)-ро дуруст муайян намудаанд. Мувофиқати як унсурро 3 410 нафар довталаб (31,01%) ду унсурро 3 336 нафар (30,34%) ва се унсурро 1 717 нафар (15,62%) муайян кардаанд.

Вобаста ба натиҷаҳои дастовардҳои таълимии довталабон аз фанни адабиёти тоҷик дар асоси саволу масъалаҳои мушаххас бори дигар метавон чунин хулоса баровард: дар МТМУ-и кишвар таълими адабиёти тоҷик ба тавре ки мебояд ба роҳ монда нашудааст.

Дар бахши чоруми боби сеюми диссертатсия – «Таҳлили

муқоисавии натиҷаҳо аз рӯйи минтақаҳои ҷумҳурӣ» – масъалаи шумораи довталабони ҳар минтақа, ки аз рӯйи тести забон ва адабиёти тоҷик солҳои 2016-2019 имтиҳон супоридаанд ва таҳлили муқоисавии ҳоли миёнаи довталабони ҳар минтақа баррасӣ шудаанд.

Аз маълумоти мавҷудбуда бармеояд, ки дар чор соли ИМД (2016-2019) дар ҷумҳурӣ 60 288 нафар довталаб, аз ҷумла аз шаҳри Душанбе 6 401 нафар, аз шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (ШНТЧ) 10 212 нафар, аз вилояти Суғд 15 907 нафар, аз вилояти Хатлон 25 085 нафар, аз Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) 2 676 нафар ва аз хориҷи кишвар 7 нафар аз рӯйи тести забон ва адабиёти тоҷик имтиҳон супоридаанд.

Вобаста ба шумораи довталабони ҳар минтақа ҳоли миёнаи бадастовардаи онҳо ҳисоб карда шуд. Таҳлили муқоисавӣ аз рӯйи минтақаҳо нишон медиҳад, ки ҳолҳои миёнаи довталабон аз вилояти Суғд аз тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2016-2019-ум нисбат ба дигар минтақаҳо баландтар, дар ҳоле ки ҳолҳои миёнаи довталабон аз вилояти Хатлон аз ин тест нисбат ба дигар минтақаҳо пасттар аст.

Бояд гуфт, ки ҳарчанд аз рӯйи нишондиҳандаи ҳоли миёна аз тести забон ва адабиёти тоҷик довталабони минтақаҳои дигар, нисбат ба довталабони вилояти Хатлон натиҷаи хубтар дошта бошанд ҳам, онро дар маҷмӯъ натиҷаи баланд наметавон гуфт. Зеро, агар ШИБХ-и ин тестро ба назар гирифта, ҳоли миёнаи довталабони дорои дастоварди нисбатан хубтарро аз ин ё он минтақа таҳлил кунем, ҳоли миёнаи довталабони ҳамаи минтақаҳо аксаран аз 50%-и ШИБХ кам аст.

Бо вуҷуди ин, агар ҳолҳои миёнаро аз тести забон ва адабиёти тоҷик ба таври умумӣ бо истифода аз рейтинги ҳамгиро (интегралӣ) таҳлил кунем, аз рӯйи ҳолҳои миёнаи нисбатан баландтар дар ҷойи 1 ум довталабони вилояти Суғд қарор мегиранд.

Вале як нуктаи муҳим ва умедворкунанда ин аст, ки ҳоли миёнаи довталабони ҳамаи минтақаҳо, аз ҷумла вилояти

Хатлон, сол ба сол баландтар шудааст. Ин далели он аст, ки таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таълимии ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурии сол ба сол беҳтар мегардад, вале ин ҳоло қонеъкунанда нест.

ХУЛОСА

Аз таҳқиқоти анҷомдода дар мавзӯи «Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии доғталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи доғилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» метавон чунин хулоса баровард:

1. Тест (санҷиш ва имтиҳонҳои тестӣ) ҳамчун усули арзёбӣ: тест яке аз усулҳои аз назари технологӣ пешрафта, бозғитимод ва объективонаи арзёбӣ ва назорати сифати таҳсилот ба ҳисоб меравад. Ин намуди санҷиш қариб дусад сол аст, ки дар низоми таҳсилоти кишварҳои пешрафта ҳамчун усули объективонаи санҷиши дониш, малака ва маҳорати донишомӯзон, инчунин воситаи муҳими назорат ва арзёбии сифати таҳсилот истифода мешавад [22-М]; [23-М].

2. Бартарии усули тести арзёбӣ (санҷиш): бартарии усули тести арзёбӣ на дар истифодаи шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест, балки дар илман асоснок будани абзори санҷиш (тестҳои стандартишуда) ва роҳҳои арзёбӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароити яхела барои озмудашавандагон (иштирокчиёни санҷиш ва ё имтиҳон), арзёбии одилона ва объективонаи натиҷаҳо дар асоси талаботу меёрҳои илман асоснокшуда зоҳир мегардад. Ҳамин бозғитимодии усулҳои санҷиш дар асоси меёрҳои ягона ва дурусти натиҷаҳои бадастомада идораи босифати раванди таълими имконпазир гардонидани, барои баланд шудани сифати таҳсилот дар умум заминаи мусоид фароҳам меорад [19-М]; [23-М].

3. Набудани назорати мустақили сифати таҳсилот: дар Тоҷикистон як ниҳоди мустақил, ки пайваста сифати таҳсилотро бо роҳи санҷишҳои тестӣ назорат ва объективона арзёбӣ кунад вуҷуд надорад, агарчи ММТНПҚТ гоҳ-гоҳ дар

хамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ ин корро анҷом медиҳад ва ё худӣ намоёндагӣҳои созмонҳои байналмилалӣ ба ин кор машғул мешаванд. Набудани назорати ҳамешагӣ, инчунин ба нашр нарасидани маҷаллаи махсуси илмӣ доир ба арзёбии сифати таҳсилот сабаби ноогоҳии ҳам масъулони соҳа ва ҳам ҷомеа аз вазъи воқеии маорифи кишвар ва дастовардҳои дигар кишварҳо дар самти арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои имтиҳонсупорандагон гардидааст [5-М].

4. Рушди технологияи тести педагогӣ: дар Тоҷикистон рушди технологияи тести педагогӣ ба таъсиси ММТНПҚТ (соли 2008) ва ба роҳ мондани ИМД (соли 2014) вобаста аст. Дар айни замон ин раванд дар ҳоли рушдбӣ қарор дорад: таҳқиқоти илмӣ оғоз гардидааст, раванди санҷишҳои тестӣ омӯхта, нуктаҳои асосии назарияи андозагирӣҳои педагогӣ дар амал татбиқ шуда истодаанд, тест дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ ба таври васеъ истифода мешавад ва давлат ҳамчун ташкилотҷӣ ва сарпарастии бозғатимод онро як қисмати муҳимми стратегияи миллии дар самти илму маориф ва иқтисод дастгирӣ менамояд [2-М]; [6-М].

5. Қабули тест ба унвони абзори арзёбӣ: тест ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш, малака ва маҳорати довталабон таърихи тӯлони надошта бошад ҳам, он диққати омӯзгорон, падару модарон, коршиносон ва олимонро ба худ ҷалб намуд ва имрӯз ворида таҷрибаи амалӣ гардида, барои ҳаққонӣ, одилона ва шаффоф арзёбӣ гардидани дониш ва малакаю маҳоратҳои донишомӯзон истифода мешавад. Нашри мақолаҳо, гузоришу маърузаҳои илмӣ, ҷопи дастурҳои методии таълимӣ доир ба масъалаҳои тест – ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии он гувоҳи ин гуфтаҳост [6-М]; [7-М]; [8-М]; [9-М]; [10-М]; [11-М]; [12-М]; [13-М]; [14-М]; [15-М]; [16-М]; [17-М]; [18-М].

6. Таъсиси марказҳои тестӣ: ҳамакунун барои гузаронидани санҷишҳои тестӣ дар ҳамаи донишқадаю донишгоҳҳо марказҳои тестӣ таъсис дода шудаанд. Ба тавре ҳамаи омӯзгорони мактабҳо ва устодони коллеҷҳо, донишқадаю донишгоҳҳо ва ғоҳе ҳам донишҷӯён саволу масъалаҳои тест

менависанд. Вале дар ин замина мушкиле вучуд дорад: касе андеша намекунад ва касеро ҳам ба ташвиш намеорад, ки ин саволу масъалаҳо то кадом дараҷа ба талаботи тест ҷавобгӯ ҳастанд, сифаташон чӣ гуна аст, санчишҳо ва имтиҳонҳо чӣ тарз ва дар чӣ гуна шароите гузаронида шудаанд. Ин ки натиҷаҳо дар асоси кадом меъёрҳо арзёбӣ шудаанд, боэътимодӣ ва объективияти арзёбиҳоро зери савол мебарад.

7. Нодуруст фаҳмидани моҳияти тест: муносибати рӯякӣ ба тест ва санчишҳои тестӣ дар байни ҷомеа фаҳмиши нодурустро дар бораи тест ба вучуд овардааст, ки гуё сабаби паст гардидани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагон истифодаи сартосарии тест дар муассисаҳои таълимӣ аст. Таҳияи саволҳои тестгуна, истифодаи сартосарии онҳо дар муассисаҳои таълимӣ ва ба қориазёд кардани ин тестгунаҳо машғул шудани донишомӯзон барои супоридани санчишу имтиҳонҳо сабаби паст шудани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати онҳо гардидааст, ки мо дар ин таҳқиқот нишон додем [2-M].

8. Таҳияи тест аз забон ва адабиёти тоҷик: дар Тоҷикистон бори нахуст дар асоси назария ва таҷрибаҳои мавҷудаи илмию амалӣ ва аз рӯи қолаб ё матритсае, ки дар ИМД истифода мешавад, тест аз забон ва адабиёти тоҷик таҳия карда шуд. Натиҷаҳо нишон доданд, ки тестҳо аз забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД истифода шуданд, метавонанд ҳамчун абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ (дониш ва малакаю маҳорат)-и довталабон ба назар гирифта шаванд. Ин муҳимияти муносибати илмӣ ба таҳияи тестҳо ва зарурати таҳқиқоти минбаъда дар ин соҳаро тасдиқ мекунад [1-M]; [3-M]; [4-M]; [5-M]; [6-M]; [7-M]; [17-M]; [18-M].

9. Дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон: таҳқиқот муайян намуд, ки дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик на он қадар баланд аст. Мувофиқи шкалабандии балҳои имтиҳонӣ ва ҷадвалҳои баргардонии ҳол ба баҳои маъмулии панҷбаллӣ қимати ҳоли гузариш дар ИМД-и солҳои 2014-2019, ки аз 14,29% то 20,00%-и ШИБХ-ро ташкил дод, ба **баҳои «2»**

баробар аст. Ин ғайриканоатбахш будани дараҷаи азхудкунии маводди таълим аз тарафи хатмкардагони МТМУ-ро нишон медиҳад. Инчунин қимати холи миёна, ки дигар нишондиҳандаи дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон аст, дар ИМД-и солҳои 2016-2019 аз 36,17% то 44,93%-и ШИБХ-ро ташкил дод, ки аз рӯи баҳои панҷбаллӣ ба **баҳои «2»** дар соли 2016 ва **баҳои «3»** дар солҳо 2017-2019 баробар аст **[20-М]; [22-М]**.

10. Мушкилот дар таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик: натиҷаҳои таҳқиқот мушкилоти таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷикро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нишон медиҳад, махсусан омӯзиши мавзӯҳои *бахши фонетикаю морфология ва синтаксис* дар дарсҳои забони тоҷикӣ ва мавзӯҳои *бахши хониши адабӣ, таҳлилу тафсири порчаҳои назмию насрӣ, таҳлили симоҳои асари бадеӣ* дар дарсҳои адабиёти тоҷик ба тавре ки мебояд, ба роҳ монда нашудааст **[2-М]; [18-М]; [19-М]; [20-М]; [22-М]**.

11. Усулҳои анъанавии таълим: натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар то ҳол ба усули таълими анъанавии ба дониш асосёфта (низомии синфӣ-дарсӣ) таъя мекунамд, на муносибати босалоҳият ба таълимро истифода мебаранд. Азбаски дар низомии таълими анъанавии ба дониш асосёфта, ки методологияи шарҳӣ-аёнӣ истифода мешавад, диққати асосӣ ба хотира равона шудааст ва хусусияти бахотиргирӣ дорад ва ин боиси маҳдуд гардидани рушди тафаккури интиқодӣ мегардад. Барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ низ дар асоси ҳамин низом (методологияи шарҳӣ-аёнӣ) таъия шудаанд, ки ин татбиқи усулҳои муосир ва босамартари таълимро душвор мегардонад **[21-М]; [22-М]**.

12. Омилҳои ба сифати таҳсилот таъсиррасон: натиҷаи таҳқиқот якҷанд омили ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасонро нишон медиҳад, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

– набудани низомии ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон **[21-М]; [22-М]; [23-М];**

– мавриди таҳқиқоти ҳаматарафаи илмию амалӣ қарор нагирифтани ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоии тест, ҳамчун падидаи нав, ки барои баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилот, омода намудани мутахассисони касбӣ барои қонё намудани талаботи бозори меҳнат дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ [23-М];

– баррасию таҳлили амиқ нашудани натиҷаҳои ИМД дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохторҳои илмию методии он, инчунин дастраси ҷомеа нагардидани натиҷаҳои имтиҳонҳо, ки боварӣ ба низоми арзёбиро коҳиш медиҳад [2-М].

13. Татбиқи технологияҳои инноватсионии педагогӣ омилҳои дигари ба раванди таълим таъсиркунанда, аз ҷумла сербории барномаҳои таълимӣ, ба завқ ва қобилияти хонандагон мувофиқ набудани маводди таълимӣ, мувофиқат накардани соатҳои дарсӣ ба мавзӯҳои таълимӣ, аз сабаби камии вақт (соат) сатҳи омӯзонидани мавзӯҳо, дараҷаи пасти салоҳияти касбии омӯзгорон, сифати омода кардани мутахассисон дар МТТМОК, хеле кам истифода шудани технологияҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таълимро пешбинӣ мекунад. Ин масъалаҳо як таҳқиқоти густардаро талаб менамояд ва метавонад мавзуи алоҳидаи пажӯҳиши коршиносон бошад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот барои баланд бардоштани сифати таълими донишомӯзон ва беҳтар намудани сифати таҳсилот умуман тавсияҳои методии зеринро метавон пешниҳод намуд:

1) бознигарӣ кардани барномаи тақмили ихтисоси омӯзгорон: зарур аст, ки барномаҳои курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ба талаботи таълими ба салоҳият нигаронидашуда мувофиқ карда шавад, то ин ки омӯзгорон битавонанд технологияҳои муосири таълимиро босамар истифода намоянд;

2) баланд бардоштани маҳорати педагогӣ: ба тақмили

маҳорати педагогии омӯзгорони фанҳои забон ва адабиёти тоҷик вобаста ба талаботи таълими ба салоҳияти нигаронидашуда диққати махсус дода шавад;

3) гузаронидани курсҳои махсус оид ба усулҳои арзёбии дастовардҳои таълимӣ: дар муассисаҳои таълимӣ барои омӯзгорон ва масъулони баргузории санҷишҳои тестӣ доир ба усулҳои таҳия ва таҳлили оморию психометрии саволу масъалаҳои тест ва технологияи арзёбии натиҷаҳои санҷиш курсҳои махсуси омӯзишӣ ташкил карда шавад;

4) самаранок истифода бурдани тестҳо: дар муассисаҳои таълимӣ (дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот) аз санҷишҳои тестӣ ҳамчун воситаи дақиқу объективонаи арзёбии дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои донишомӯзон ва назорати раванди таълим бояд истифода шавад;

5) омӯхтан ва дар амал татбиқ намудани усулҳои нави таълим: ба усулҳои нави таълим, омӯзиши масъалаҳои дар ҳулосаи таҳқиқот зикршуда ва пешниҳоди чунин мавод дар китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ эътибори ҷиддӣ дода шавад;

6) ба таври амиқ омӯхтани мавзӯҳои муҳимми барномаи таълимӣ: дар дарсҳои забон ва адабиёти тоҷик ба масъалаҳои таълими қисматҳои фонетика ва имло, лексикология ва фразеология, услубҳои баён, ҳиссаҳои нутқ, роҳҳои калимасозӣ, навъҳои алоқаи калимаҳо дар ибора, ҳелҳои ҷумлаҳои сода ва мураккаб, таҳлили синтаксии ҷумла, санъатҳои бадеӣ, жанрҳои адабӣ, фолклор, шарҳи луғат, таҳлили матнҳо ва порчаҳои шеърӣ аз адибони классик ва муосир, таҳлили симоҳо ва ғояи асарҳои бадеӣ бештар эътибор дода шавад. Ин ба тайёр кардани мутахассисони босалоҳияти забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик ва баланд бардоштани сифати таълими ин фанҳо мусоидат мекунад;

7) истифода намудани усулҳои гуногуни таълим: дар таълими масъалаҳои зикршуда зарур аст, ки аз усулҳои муҳимме чун «Кори гурӯҳӣ», «Кори дунафарӣ», «Арзёбӣ», «Ба худ баҳо додан», «Индуктивӣ ва дедуктивӣ», «Ангезиши зеҳн», «Худро месанҷем», «Инсерт», «Диаграммаи Венн», «Ҳониши

ботаваққуф», «Кластер», «Проблемма – Амал – Натиҷа», «Чӣ тавр?», «Барои чӣ?», «Т-нақша», «Чархи андешаҳо» ва ғайраҳо, ки шарҳи муфасссали онҳо дар дар дастурҳои методии таҳиянамудаи мутахассисон омадааст, самаранок истифода шавад;

8) баррасӣ намудан ва ба назар гирифтани натиҷаҳои таҳқиқот: бо мақсади дуруст ба роҳ мондани таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик натиҷа ва ҳулосаҳои ин таҳқиқот, инчунин пешниҳодҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо, муассисаҳои таълимӣ, иттиҳодияҳои методии фанҳои забон ва адабиёти тоҷик мавриди баррасӣ ва амал қарор дода шавад;

9) пайваста ва объективона ба роҳ мондани арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон: методҳои арзёбии ба ташаккул нигаронидашуда ва ҷамъбасти пайваста ва объективона ба роҳ монда шавад, зеро чунин арзёбиҳо ба раванди азхуд кардани барномаи таълимӣ ва татбиқи дониш ва малакаю маҳоратҳои хонандагон таъсир мусбат мерасонанд;

10) ҳамасола арзёбӣ намудани дониш ва малакаю маҳоратҳои шифохӣ ва хаттии хонандагон: зарур аст, ки аз синфи 4-ум сар карда то давраи хатми мактаби миёна ҳамасола арзёбии салоҳиятҳои хонандагон оид ба нутқи шифохӣ ва хаттӣ ба роҳ монда шавад. Ин имкон медиҳад, то раванди аз худ намудани барномаи таълимӣ аз тарафи хонандагон пайгирӣ ва норасоӣҳо саривақт ошкор карда шаванд;

11) истифода намудани маводди тестӣ: дар мавридҳои зарурии дарс ва берун аз он (дар маҳфилу дарсҳои иловагӣ) барои омодагии хатмкунандагон ба ИМД аз «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тестӣ», ки ҳар сол аз тарафи ММТНПҚТ омода ва ба таври ройгон ба муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дастрас карда мешавад, самаранок (на ба тарзи қоризёд кардани саволҳо) истифода шавад;

12) мувофиқ гардонидани низоми арзёбӣ ба низоми қори ММТНПҚТ: бо дарназардошти ин ки имрӯзҳо тест ва санҷишҳои тестӣ ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва

малакаю маҳорати хонандагону донишҷӯён ба таври васеъ дар муассисаҳои таълимии кишвар (дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот) истифода мешавад, низоми таҳияи тест, баргузориҳои санҷишҳо ва арзёбии натиҷаҳо дар ҳамаи намуди муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ба низоми кори ММТНПҚТ мувофиқ гардонида шавад ва ҳамзамон дар факултети педагогикаи ДДОТ ба номи Садриддин Айни ихтисоси тестшиносӣ кушода шавад;

13) таҳияи низоми миллии арзёбии сифати таҳсилот: барои он ки фаҳмиши нодуруст дар байни ҷомеа доир ба тест ва нақши он ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои донишомӯзон бартараф гардад, зарур аст, ки низоми миллии арзёбии сифати таҳсилот ба роҳ монда шавад;

14) андешидани тадбирҳо барои баланд бардоштани сифати таҳсилот: масъулони муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии ҷумҳуриро мебояд бо дар назар гирифтани натиҷаҳои ин таҳқиқот барои баланд бардоштани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагон ва беҳтар намудани сифати таҳсилот умуман тадбирҳо андешанд.

Ин пешниҳодҳо ба беҳбуди раванди таълим ва баланд бардоштани сифати таҳсилот дар кишвар нигаронида шудаанд, ки дар навбати худ ба омодагии муассири донишомӯзон барои фаъолияти касбии ояндашон ёрӣ мерасонад.

РҶҲАТИ САРЧАШМАҲО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1] Барномаи имтиҳон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик / бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, № 31/30 тасдиқ шудааст / [манбаи электронӣ]. URL: http://ntc.tj/Downloads/Barnomahoi_imtihon/zabon_tarikh_hukuk_tj.pdf (санаи мурочиат: 15.10.2020)
- [2] Икромӣ Х.И. Вступительные экзамены в вузы как инструмент решения государственных и общественных задач. Опыт республики Таджикистан. Материалы VII ежегодной международной конференции ЕАОКО

- «Оценка качества на разных уровнях образования» / Х.И. Икромӣ // – Душанбе, 2018.
- [3] Икромӣ (Тешаев) Х.И. Бехтарин падидаи замони истиқлол / И.Х. Икромӣ // Маорифи Тоҷикистон, – 2016. – №1. – С. 19-31.
- [4] Икромӣ Х.И. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ҳамчун афзори ҳалли масъалаҳои давлатию иҷтимоӣ / Х.И. Икромӣ, А.Ш. Шодиниё // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 10-21.
- [5] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 1, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [6] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 2, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [7] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [8] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017. – 19 с.
- [9] Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: “Матбуот”, 2003. – 24 с.
- [10] Курбанова Р.Т. Дидактические особенности технологии тестирования по русскому языку общеобразовательных школах. / Р.Т. Курбанова // Республики Таджикистан: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2015, – 185 с.
- [11] Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 41 с.
- [12] Мирзоаминов Х.М. Таҳлили оморию психометрии савол

- ва масъалаҳои тест дар доираи имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ / Х. Мирзоаминов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 140-158.
- [13] Мирзоматов Н. Тест ва имтиҳони тестӣ / Н. Мирзоматов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 128-139.
- [14] Мулло А. Дастури методи озмуни тестӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик / А. Мулло, М. Шодӣ // – Душанбе: “Шарқи озод”, 1997, – 78 с.
- [15] Мухаметов Г.Б. Теоретико-методологическая обоснованность исследования мониторинга качества обучения в образовательных учреждениях Республики Таджикистан. Автореферат дисс. ... док. пед. наук / Г.Б. Мухаметов // – Душанбе, 2014. – 45 с.
- [16] Назаров Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ – татбиқгари усули тестгузаронии мутамарказ ва фарогир. / Р.С. Назаров // Номои Донишгоҳ. – 2017. – №4 (53). – С. 292-299.
- [17] Назарзода, Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҳамчун воситаи арзёбии сифати таҳсилот (дар мисоли низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон) : дисс. ... номз. илм. пед. – Душанбе, 2021. – 177 с.
- [18] Раҳмон Эмомалӣ. Чехраҳои мондагор / Эмомалӣ Раҳмон // – Душанбе: “ЭР-граф”, 2016. – 364 с.
- [19] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотиву методӣ. / Мураттибон: М.С. Шодиев, Ҷ. Азимов ва дигарон // – Душанбе: ҚДММ “Офсет”, 2013, – 92 с.
- [20] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2018, – 190 с.
- [21] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. – 228 с.
- [22] Саидов Ҳ. Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ дар синфи IX / Ҳ. Саидов / – Душанбе, 2014. – 102 с.
- [23] Салоҳов Т.С. Саволномаҳои санҷишӣ (тестӣ) аз забон ва адабиёти тоҷик / Т.С. Салоҳов // – Душанбе, 1997.
- [24] Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии

- Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми августи соли 2015, № 494 тасдиқ шудааст.
- [25] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2012, № 334 тасдиқ шудааст.
- [26] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри 2020, № 526 тасдиқ шудааст.
- [27] Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми марти соли 2018, № 81 тасдиқ шудааст.
- [28] Хусравбеков Л.Д. Санчиши педагогӣ ҳамчун методи объективии арзёбии сифати дониши довталабон аз физика: Автореф. дисс. ... ном. илм. пед.: 13.00.02 / Л. Д Хусравбеков // – Бохтар, 2020, – 48 с.
- [29] Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учеб. пособие / М.Б. Чельшкова // – М.: «Логос», 2001, – 432 с.
- [30] Чаъфаров С.Ф. Таҳлили муқоисавии тарҳҳои мавҷудаи имтиҳонҳои дохилшавӣ дар баъзе мамлакатҳо / С.Ф. Чаъфаров // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 42-49.
- [31] Taxonomy of Educational Objectives, The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain, by Benjamin S. Bloom (ed.). New York: Longmans, Green and Company, 1956. 207 pp.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

И. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М] **Азимов Ҷ.А.** Арзёбии дараҷаи душворӣ ва неруи фарқгузори саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик / Ҷ.А. Азимов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №4 (44). – С. 236-242.

[2-М] **Азимов Ҷ.А.** Роҳҳои рушд додани тафаккури эҷодии хонандагон / Ҷ.А. Азимов, Н. Мирзоматов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2018. – №1/1 (51). – С. 124-132.

[3-М] **Азимов Ҷ.А.** Нишондиҳандаҳои асосии сифати тест ва саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – 2024. – № 1 (53). – С. 239-248.

[4-М] **Азимов Ҷ.А., Сафарова Ф.М.** Матритсаи тест – ҷадвали мундариҷа ва фаъолиятҳо / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои педагогӣ ва психологӣ. Нашри Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – 2023. – № 2 (16). – С. 53-58.

I. Мақолаҳои нашршуда дар нашрияҳои дигари илмӣ методӣ:

[5-М] **Азимов Ҷ.А.** Тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест / **Ҷ.А. Азимов** // Маҷаллаи «Довталаб». Нашрияи Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – №1. – С. 110-124.

II. Маҷмуа ва дастурҳои методӣ:

[6-М] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025, – 132 с.

[7-М] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025, – 280 с.

[8-М] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни

адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024, – 132 с.

[9-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024, – 384 с.

[10-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021, – 100 с.

[11-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021, – 272 с.

[12-М] Азимов Ҷ.. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2020, – 224 с.

[13-М] Азимов Ҷ.. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2019, – 96 с.

[14-М] Азимов Ҷ.. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018, – 160 с.

[15-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018, – 80 с.

[16-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2017, – 96 с.

[17-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2016, – 40 с.

[18-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н.

Мирзоматов // – Душанбе, 2015, – 88 с.

III. Маводди конференсияҳо, фишурдаҳо, маърузаҳо:

[19-М] Азимов Дж. Процесс разработки тестовых заданий централизованных вступительных экзаменов [Текст] / Соавторство Л.Б. Мансурова / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[20-М] Азимов Дж. Рост показателей по таджикскому языку как оценка достижений абитуриентов на централизованных вступительных экзаменах [Текст] / Соавторство Н. Мирзоматов / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[21-М] Азимов Ҷ. Эссе – воситаи арзёбии дониш ва салоҳиятҳо [Матн] / Дар Ҷаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди 71-ум конференсияи байналмилалӣ илмию амалии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия». – Душанбе, – 2023. – С. 592-593.

[22-М] Азимов Ҷ. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ: арзёбии дониши довталабон ва вазъи таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ [Матн] / Сборник научных трудов по материалам XVIII Международная научно-практическая электронная конференция «Язык. Образование. Культура», посвященная 89-летию КГМУ и Году семьи в России (20-24 мая 2024 г.). – Курск: Изд-во КГМУ. – 2024. – С. 189-194.

[23-М] Азимов Ҷ. Усулҳои боэътимод ва муассири арзёбии сифати таҳсилот [Матн] / Дар Ҷаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-методӣ Донишгоҳи давлатӣ омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни «Таҳсилоти муосир: мушкилоти сифати таҳсилот ва масъалаҳои муосири таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ». – Душанбе, – 2024. – С. 44-54.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
САДРИДДИНА АЙНИ**

ТДУ 372.8:891.550+809.155.0

ТКБ 74.261.7+74.261.8

А – 37

На правах рукописи

АЗИМОВ ДЖАМШЕД АСЛИДДИНЗОДА

**МЕТОДИКА ОЦЕНИВАНИЯ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ
АБИТУРИЕНТОВ ПО ПРЕДМЕТАМ «ТАДЖИКСКИЙ
ЯЗЫК» И «ТАДЖИКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА» НА ОСНОВЕ
РЕЗУЛЬТАТОВ ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫХ
ВСТУПИТЕЛЬНЫХ ЭКЗАМЕНОВ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ СРЕДНЕГО И
ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на получение учёной степени кандидата
педагогических наук по специальности 13.00.02 – Теория и
методика обучения и воспитания (13.00.02.04 – Теория и
методика гуманитарных дисциплин (общее среднее
образование))

Душанбе - 2025

Работа выполнена на кафедре методики преподавания языка и литературы Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

**Научный
руководитель:
Официальные
оппоненты:**

Исрофилниё Шарифмурод Рахимзода - доктор филологических наук, профессор
Негматов Садуллоджон Эргашевич – доктор педагогических наук, профессор кафедры общего языкознания и сравнительной типологии Таджикского национального университета

Назарзода Рустам Саидмурод - кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры программирования и вычислительной техники, начальник Центра подготовки кадров, сертификации и развития инноваций Технологического университета Таджикистана

**Ведущая
организация:**

Государственное образовательное учреждение «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

Защита диссертации состоится **03 октября 2025 года, в 11.00 часов** на заседании диссертационного совета 6D.KOA-023 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского национального университета и на сайте www.tnu.tj по адресу 734025, г. Душанбе, ул.Рудаки, 17.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 года.

**Учёный секретарь
диссертационного совета, доктор
педагогических наук, профессор**

Рузиева Л.Т.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. После обретения государственной независимости «наука и образование стали важной социальной опорой и были признаны основой существования нации» [18, с. 5]. Одним из приоритетных направлений социальной политики государства было объявлено образование, которое находится под непосредственным наблюдением и руководством Основателя мира и национального единства, Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона.

Развитие любой страны в условиях бурного прогресса науки и техники зависит от уровня внедрения инновационных технологий в сферы общественной жизни и во многом от качества образования, поэтому в целях улучшения ситуации с образованием и повышения качества образования, реформирования системы вступительных экзаменов в образовательные учреждения высшего профессионального образования (ОУ ВПО) и объективного оценивания знаний и умений абитуриентов решением Правительства Республики Таджикистан (ПРТ) 5 марта 2008 года было открыто Государственное учреждение «Национальный центр тестирования», «переименованное Указом Президента Республики Таджикистан № 138, от 10 февраля 2014 года в Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан, с учётом высокой значимости вступительных экзаменов» [17].

Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан (НЦТПРТ) в соответствии со своими уставными целями с 2014 года занимается организацией и проведением централизованных вступительных экзаменов (ЦВЭ) в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования (ОУ СиВПО) Республики Таджикистан (РТ) [16].

В системе ЦВЭ в ОУ СиВПО предпочтение отдано новому методу – тестированию. Данное исследование посвящено одному

из важнейших вопросов в этой области – процессу разработки педагогических тестов и оценке знаний, умений и навыков абитуриентов по таджикскому языку и литературе, согласно результатам ЦВЭ.

Тест или тестирование – это совокупность стандартизированных методов и процессов, предназначенных для оценки достижений тестируемых. Традиционные методы оценки знаний и умений, которые в настоящее время используются в образовательных учреждениях Таджикистана, не соответствуют современным требованиям системы оценки знаний и умений учащихся. Традиционные методы не позволяют получить объективной информации о достижениях экзаменуемых. Тестирование же, как более качественный способ оценивания, отражает реальные достижения тестируемых благодаря стандартизации процесса проведения и проверки результатов тестовых заданий и тестов в целом [28]. Надежность тестирования проявляется в том, что тестируемые оцениваются в равных условиях и исключено влияние человеческого фактора, то есть субъективизм экзаменаторов. Именно поэтому сегодня во многих странах мира тестирование признано эффективным методом оценивания образовательных достижений. Инструментом тестирования является тест. Чем качественнее тест, тем точнее информация об образовательных достижениях тестируемых. Вот почему очень важно исследовать научные, теоретические и практические вопросы педагогического тестирования, этапы разработки тестов, анализ тестовых заданий, а также, в этом контексте, систему оценки образовательных достижений учащихся (абитуриентов).

Степень изученности темы. Становление и развитие педагогического тестирования в РТ во многом связано с открытием НЦТППРТ и внедрением ЦВЭ, явление новое, не имеющее длительной истории в опыте образовательных учреждений (ОУ) нашей страны. И хотя последние десять лет тестирование всё чаще применяется в ОУ РТ, до сих пор не опубликовано ни одного исследования, освещающего научные

и практические аспекты этого процесса. Конечно, задания в тестовой форме присутствовали и использовались в традиционном образовании, в практике учителей-новаторов. Примеры первых таких заданий можно найти в научно-методических трудах учёных и методистов нашей страны. Например, методисты Т. Салохов [23], А. Мулло и М. Шоди [14] являются одними из первых, кто ещё в 90-е годы прошлого века разработал учебные пособия «Контрольные (тестовые) задания по таджикскому языку и литературе» («Саволномаҳои санҷишӣ (тестӣ) аз забон ва адабиёти тоҷик») и «Методическое пособие тестового контроля по таджикскому языку и литературе» («Дастури методии озмуни тестӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик»). Эти пособия были полезны в период перехода к реформе образования. Однако способы и методы разработки, нормативные требования к разработке тестов, методы обобщения результатов при итоговых испытаниях и научно-методические рекомендации в данных пособиях не обсуждались. Х. Саидов в своём методическом пособии [22] представил тест, который оказался очень простым и не соответствовал требованиям. В большинстве городов и районов республики отдельные преподаватели также разрабатывали тесты по различным учебным дисциплинам. И хотя эти тесты не обладали ярко выраженным научно-методическим аспектом, данные работы доказывают, что тестирование уже тогда стали признавать важным инструментом оценки знаний, умений и навыков учащихся. Другими словами, тестирование вошло в практику преподавателей в различных формах и видах, и это подчеркивает необходимость проведения научных исследований в области тестологии в республике, как в настоящем, так и в будущем.

Работа по внедрению педагогического тестирования в РТ началась ещё в 2013 году с разъяснительной работы, выпуска и распространения информационных буклетов, статей, учебных пособий и научно-познавательного и методического журнала.

Однако в первые годы проведения ЦВЭ в ОУ СиВПО через НЦТППРТ абитуриенты столкнулись со многими проблемами. Во-первых, новая система вступительных экзаменов, во-вторых, отсутствие умения пользоваться официальным сайтом НЦТППРТ и интернет-сервисами, в-третьих, трудности работы с различными видами тестовых заданий и заполнением листа ответов – «специальный лист, в котором, согласно требованиям, абитуриент оформляет свои ответы на тестовые задания» [20, с. 9]. Кроме того, многие абитуриенты недопонимали систему начисления очков за тестовые задания, проходных очков по учебным дисциплинам, шкалирование, т.е. «процесс перевода очков в баллы после полной обработки листов ответов абитуриентов» [20, с. 12] и порядок распределения в ОУ СиВПО на конкурсной основе, согласно результатам ЦВЭ. Это вызывало беспокойство не только у абитуриентов, но и у родителей, учителей, специалистов и экспертов. Разъяснительная работа была усилена. В этом направлении сыграли роль диссертации и научно-методические статьи тестологов страны: Джафарова С.Ф. [30], Икромии Х.И. [2; 3; 4], Шодиниё А.Ш. [4], Мирзоматова Н. [13], Назарзода Р.С. [17], Мухаметова Г.Б. [15], Хусравбекова Л.Д. [28], Мирзоаминова Х.М. [12], Курбановой Р.Т. [10] и др, которые написаны на основе трудов и научных статей специалистов по тестированию из разных стран: Р. Ингенкампа, Л. Крокера, Дж. Альгина, В.С. Аванесова, Б.В. Володина, В.И. Короса, А.Н. Майорова, В.И. Звонникова, М.Б. Чельшковой, В.А. Болотова, С.П. Мамай, Н.Н. Самилькиной, Дж. Бетелла, А. Забулиониса, М.В. Шербининой, П. Клайна, В.С. Кима, Ю.Э. Краснова, В.А. Векслера, П.Г. Нежнова, С.Ф. Горбова, А.Б. Воронцова, А.Г. Багдасаряна, И.А. Вальдмана, А.В. Менделя, В.В. Гинчука, С.К. Калдыбаева, А.Д. Жунусакуновой, Л.Н. Акимовой, Г. Ярошевского, Е.Ю. Кардановой, Г.С. Примбетовой и др. Также специалистами НЦТППРТ, в том числе диссертантом, в 2013 году было разработано первое информационно-методическое

пособие для абитуриентов поступающих в ОУ ВПО РТ – «Справочник абитуриента» [19]. Справочник обновляется и издаётся ежегодно перед экзаменами, доступен как абитуриентам, так и любому желающему получить ту или иную информацию о ЦВЭ.

На основе возникших требований диссертант в соавторстве с Мирзоматовым Н. разработал и предоставил первый «Сборник тестовых заданий по таджикскому языку» (компонент А) [18-А] и первый «Сборник тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе» (компонент Б) [17-А], которые используются в ежегодной редакции автора на ЦВЭ.

Изучение имеющейся научно-методической литературы, анализ методов оценки знаний и умений обучающихся и абитуриентов, а также результаты ЦВЭ по таджикскому языку и таджикской литературе выявили несколько факторов, влияющих на качество образования, процесс оценивания и его результаты, а также недостатки в оценивании, в том числе:

- отсутствие единой системы оценки знаний, умений и навыков учащихся средних общеобразовательных учреждений (СОУ) по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература;

- отсутствие научно-практических исследований процесса разработки тестов, полученных результатов и научно-практического характера этого процесса, а также недостаточное рассмотрение и анализ результатов ЦВЭ на уровне управления образованием, включая Министерство образования и науки Республики Таджикистан (МОиНРТ), его научно-методические структуры, образовательные учреждения общего, среднего и высшего профессионального образования, а также местные органы управления образованием на уровне районов, городов и областей РТ;

- наличие влияния человеческого фактора на результаты экзаменов, несправедливость и расхождение в оценивании, а также неравное положение экзаменуемых. Это также связано с

отсутствием научного обоснования средств объективной проверки знаний, умений и навыков обучающихся и абитуриентов;

- недостаточное изучение и рассмотрение влияния этого нового научно-педагогического и социального явления на снижение уровня коррупции при поступлении в ОУ СиВПО.

- отсутствие научно-практического исследования, касающегося причин низкого уровня знаний большинства выпускников СОУ, включая абитуриентов на ЦВЭ по важным разделам таджикского языка (фонетика и орфография, лексикология и фразеология, стили речи, части речи, способы словообразования, виды связей в словосочетаниях, виды простых и сложных предложений, синтаксический анализ предложений) и таджикской литературы (средства художественной изобразительности, литературные жанры, фольклор, пояснение слов, анализ прозаических и поэтических текстов, а также анализ образов и идей художественных произведений).

Таким образом, недостатки и противоречия, факторы, влияющие на качество образования, процесс оценивания и его результаты предопределили введение новой системы вступительных экзаменов в ОУ СиВПО РТ, которая основана на принципах справедливости, прозрачности и равного доступа, а также тестирование, где тест рассматривается как научно обоснованный, надёжный и справедливый инструмент оценки знаний и умений абитуриентов, что и стало предметом исследования.

Актуальность, научная, теоретическая и практическая значимость упомянутых вопросов, а также использование новых технологий в оценке учебных достижений учащихся и тот факт, что этот вопрос до сих пор не исследован в полной мере, определили тему нашего исследования.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Мониторинг и оценка качества образования, участие в национальных и международных

программах по оценке знаний учащихся являются одной из основных задач НЦТППРТ. Осуществление научных и научно-методических работ, внедрение инновационных и коммуникационных технологий в науку и производство, использование результатов научных исследований в различных отраслях экономики, пропаганда достижений отечественной науки, техники, культуры и образования включены в научно-исследовательскую программу и являются задачами ТГПУ имени Садриддина Айни.

Таким образом, исследование напрямую перекликается с программой и основными целями НЦТППРТ – исследование и оценка уровня знаний учащихся начальных, общих основных и общих средних образовательных учреждений посредством тестирования (с использованием современных средств и методов оценки знаний и передовых методик и технологий), программой и научно-исследовательскими задачами ТГПУ имени Садриддина Айни, основными принципами государственной политики в сфере образования, изложенными в Законе Республики Таджикистан «Об образовании» [11], «Национальной концепции образования Республики Таджикистан» [9], «Государственном стандарте общего образования в Республике Таджикистан» [24], «Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года» [25], «Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан на период до 2030 года» [26]. В указанных нормативных правовых документах освещаются вопросы создания нормативно-методической базы и инфраструктуры национальной системы оценки качества образования, разработка и внедрение эффективной системы и институциональных механизмов оценки качества образования (на всех уровнях) на основе компетентностного подхода, разработки национальных рамок оценки качества образования, оценки уровня подготовленности обучающихся и выпускников образовательных учреждений по трём направлениям: **личностные результаты, результаты системной**

деятельности и предметные результаты, включая оценку результатов деятельности образовательных учреждений, повышение качества образования на всех уровнях, подготовку специалистов, соответствующих потребностям рынка труда.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования: показать уровень знаний, умений и навыков абитуриентов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература посредством научно обоснованного инструмента и нового метода оценки, исходя из результатов вступительных экзаменов в ОУ СиВПО РТ.

Задачи исследования:

- изучение научных исследований в области тестологии, педагогической оценки и разработки инструментов оценки;
- показать порядок разработки спецификации (матрицы) теста по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ;
- показать порядок разработки тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ на основе теории тестирования;
- практическое исследование оценки качества тестов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе классической теории тестирования;
- выявление уровня знаний и умений абитуриентов по таджикскому языку и таджикской литературе посредством научно обоснованных инструментов;
- научное изложение результатов исследования, согласно научно обоснованной теории и практическому опыту: оценка результатов ЦВЭ в ОУ СиВПО РТ.

Объект исследования: тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе, использованные на ЦВЭ в период 2016 – 2019 гг., и результаты, полученные абитуриентами по этим учебным дисциплинам.

Предмет исследования: педагогические и психологические аспекты педагогического тестирования,

процесс преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ, а также метод оценки достижений абитуриентов на основе тестового контроля.

Гипотеза исследования: точное и реалистичное оценивание достижений абитуриентов на ЦВЭ может способствовать повышению уровня знаний и умений учащихся СОУ, а также совершенствованию процесса преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ при условии:

1) спецификация (матрица) и паспорт теста разработаны надлежащим образом с учётом требований;

2) тестовые задания соответствуют требованиям государственного стандарта образования, учебных программ и действующих учебников;

3) проводится математико-статистический анализ тестов и тестовых заданий с целью определения их качества;

4) разработанные тесты перед применением проходят ежегодную педагогическую апробацию (с участием выпускников СОУ) и пересматриваются и совершенствуются с учётом полученных результатов до начала ЦВЭ;

5) на курсах переподготовки и повышения квалификации учителей на основе требований компетентностного подхода в образовании для учителей таджикского языка и таджикской литературы проводятся теоретические и практические занятия по научно-практическим основам разработки различных видов учебных тестов и их целесообразному использованию, чтобы в СОУ была внедрена единая система оценки знаний, умений и навыков учащихся;

6) результаты ЦВЭ ежегодно изучаются и рассматриваются с участием учёных, экспертов, представителей соответствующих органов власти и средств массовой информации на уровне МОиН РТ, его научно-методических структур, образовательных учреждений общего, среднего и высшего профессионального образования, а также местными органами управления образованием на уровне районов, городов и областей, и на основе обсуждений принимаются обоснованные решения.

Этапы, место и периоды исследования. Исследование проводилось в три этапа.

Первый этап (2011-2013 годы) включал изучение и анализ специальной психолого-педагогической литературы с целью установления уровня исследования данного вопроса. На этом этапе были определены теоретические основы и основные направления исследования: актуальность темы, цель, задачи, разработаны матрицы тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. На основе матриц были разработаны и апробированы первые тесты по таджикскому языку и таджикской литературе среди учащихся СОУ республики. В целях изучения подготовки абитуриентов к вступительным экзаменам в ОУ ВПО в 2013 году был проведён генеральный пилот.

Второй этап (2014-2015 годы) включал изучение и дальнейшее исследование научной литературы, связанной с решением задач тестирования и оценки образовательных достижений абитуриентов. В этот период были проведены первые ЦВЭ в ОУ ВПО РТ, на которых тесты по таджикскому языку и таджикской литературе использовались как надёжный инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов.

Третий этап (2016-2019 годы). На этом этапе апробированные тесты по таджикскому языку и таджикской литературе использовались на ЦВЭ в ОУ СиВПО РТ. На основе классической теории тестов был проведён как статистический, так и психометрический анализ каждого тестового задания и тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. По результатам анализа был подготовлен научный материал по теме исследования.

Теоретические основы исследования включают теоретические и практические методы, соответствующие объекту и предмету работы, в том числе

- изучение и исследование научно-методической литературы по исследуемой теме, сравнение стандартов,

учебных программ, учебников и методических пособий;

- исследование педагогического тестирования, экспериментально-детерминированные, исследовательские и пилотные эксперименты, научные наблюдения, оценка экспертов, тестирование, полный анализ качества тестов и сравнительный анализ характеристик тестов;

- освоение педагогического опыта и поэтапная разработка теста;

- диагностика, а также статистическая и психометрическая обработка тестовых заданий согласно классической теории тестов и анализ полученных данных с помощью новых технологий.

Источники данных. Информация, содержащаяся в исследовании, была собрана из следующих источников: Закон Республики Таджикистан «Об образовании», нормативные правовые акты ПРТ, «Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года», «Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан на период до 2030 года», «Государственный стандарт общего образования в Республике Таджикистан», «Порядок проведения централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан», информационно-методическое пособие «Справочник абитуриента», «Программа экзамена по таджикскому языку и литературе», стандарты и учебные программы по таджикскому языку и литературе в общеобразовательных учреждениях, учебники по таджикскому языку и таджикской литературе, научно-методические труды выдающихся отечественных и зарубежных учёных в области педагогики, психологии, методики преподавания, филологии, философии, социологии и других смежных дисциплин.

Эмпирические предпосылки. Эмпирической основой исследования являются прочные научные доказательства, полученные в результате тестирования, – одного из самых технологичных, надёжных и объективных методов оценки и

контроля качества образования. Преимущество и надёжность данного метода оценки выражается в научной обоснованности инструмента тестирования – стандартизированных тестов, валидность и надёжность которых определяется полученными статистическими и психометрическими данными, и методами оценки, включающими создание единых условий для тестируемых, справедливую и объективную оценку результатов на основе единых и научно обоснованных требований и критериев.

Исследовательская база. Экспериментальными исследовательскими базами исследования являются экзаменационные центры – «здания образовательных учреждений, отобранных для проведения экзаменов в определённых городах или районах» [20, с.10], организованные НЦТППРТ в городах Душанбе, Худжанд, Истаравшан, Канибадам, Пенджикент, Бохтар, Кулоб, Хоруг, районах Рашт, Б. Гафуров, Восе, Дангара, Кушониён, Дж. Балхи и Шахритус.

Исследование проведено на основе участия в ЦВЭ **60 288 абитуриентов**, в том числе **10 951 в 2016 году, 17 744 в 2017 году, 14 685 в 2018 году и 16 908 в 2019 году.**

Научная новизна исследования. В процессе исследования были проанализированы педагогические и психологические основы ЦВЭ в ОУ СиВПО РТ, полученные с помощью тестовых методов оценки знаний, умений и навыков абитуриентов. Впервые в Таджикистане

- тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе были разработаны для использования на ЦВЭ на основе научно обоснованной спецификации (матрицы);

- проанализировано качество тестовых заданий по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе классической теории тестов и определена их эффективность;

- на основе действующих образовательных программ и

учебников составлен сборник тестовых заданий по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература для учащихся СОУ и абитуриентов, готовящихся к вступительным экзаменам в ОУ СиВПО РТ;

– уровень знаний, умений и навыков абитуриентов на ЦВЭ по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература оценивался и определялся с помощью точного и надёжного научного инструмента посредством нового метода.

Основные положения, выносимые на защиту:

1) теоретические и практические основы разработки педагогических тестов;

2) теоретические основы анализа качества теста и оценки его психометрических характеристик;

3) эффективность (надёжность, валидность и уровень трудности) тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, разработанных на основе стандартов и учебных программ;

4) методика оценки знаний и умений абитуриентов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература с использованием точных и надёжных научных инструментов;

5) способы использования тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, эффективность которых определялась классической теорией тестов, педагогическим контролем в СОУ и повышением качества образования.

Теоретическая и практическая значимость исследования:

– в процессе исследования определены конкретные понятия: «педагогические тесты», «матрица теста», «статистический и психометрический анализ теста», «оценка образовательных достижений (знаний и умений) абитуриентов»;

– теоретические основы тестового контроля, статистический и психометрический анализ тестовых заданий

по таджикскому языку и таджикской литературе разработаны на основе классической теории тестов, опирающейся на психолого-педагогические материалы;

- результаты исследования могут служить основой для разработки тестовых заданий, соответствующих предъявляемым требованиям;

- результаты исследований могут способствовать развитию системы объективных тестовых контролей в образовательных учреждениях;

- результаты исследования могут применяться в СОУ для подготовки учащихся к сдаче ЦВЭ в ОУ СиВПО.

- результаты исследования могут способствовать совершенствованию преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ и повышению качества образования.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность и обоснованность полученных результатов и выводов подтверждены применением методов, соответствующих целям и задачам исследования, а также основанных на опыте, полученном в процессе подготовки к ЦВЭ в ОУ СиВПО.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационная работа соответствует Паспорту специальности 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (13.00.02.04 – Теория и методика обучения гуманитарным дисциплинам (общее среднее образование)) и следующим областям исследования: Раздел 1-ый – **Теория и методика обучения:** 1.1 – **Методология обучения конкретным предметам** – взаимодействие теории и методики обучения с отраслями науки, техники и культуры; – взаимосвязь методов научного и учебного познания; – развитие методов педагогических исследований с учётом особенностей областей знаний и уровней образования; 1.2 – **Ценности и цели обучения** – разработка целей обучения в соответствии с современными социокультурными и

экономическими изменениями в развитии общества; 1.3 – **Содержание обучения** – разработка концепций содержания учебных предметов на разных уровнях образования; – конструирование содержания, методов и организационных форм обучения в условиях трансформации, информатизации и глобализации общественных, культурных и образовательных процессов; 1.4 – **Методическое обеспечение и технологии обучения, качество обучения** – разработка методических требований к новому поколению учебной литературы; – создание и использование новых методов, методических приемов, технических средств обучения в различных областях знания; – разработка критериев и мониторинга качества обучения учебным предметам.

Личный вклад автора. На основе анализа научно-методической литературы и учебных программ автором были разработаны матрицы тестов по таджикскому языку и таджикской литературе, на основе которых разрабатывались тестовые задания для оценки знаний, умений и навыков абитуриентов, участвующих в ЦВЭ. Автор впервые в стране проанализировал результаты образовательных достижений абитуриентов с использованием нового метода оценки, что позволило определить уровень их знаний, умений и навыков. С 2011 года диссертант активно участвует в разработке, совершенствовании и редактировании тестов по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ и информационно-методического пособия «Справочник абитуриента». Он опубликовал 23 научно-методических пособий и статей.

Апробация результатов исследования и внедрение его результатов в практику (донесение основных положений диссертации на конференциях, совещаниях, семинарах и других научных симпозиумах). Основные положения и результаты исследования были обсуждены на Научно-методическом совете НЦТППРТ, а также на кафедре методики преподавания таджикского языка и литературы факультета таджикской филологии Таджикского государственного педагогического университета (ТППУ) имени Садриддина

Айни. Первые научно-методические рекомендации диссертанта были представлены в 2015 и 2016 годах в виде методических указаний к «Сборнику тестовых заданий по таджикскому языку» и «Сборнику тестовых заданий по таджикскому языку и литературе», разработанных на основе требований ЦВЭ и рекомендованных Научно-методическим советом НЦТППРТ. Впоследствии эти материалы использовались при разработке тестовых заданий для ЦВЭ и были апробированы на практике. Сборники переиздавались в новых редакциях с 2017 по 2025 год. Кроме того, по результатам исследования диссертантом были представлены научные доклады на одной республиканской и трёх международных конференциях.

Публикации по теме диссертации. По теме и содержанию диссертации опубликованы 4 научные статьи в журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан, 1 научно-методическая статья в других изданиях, а также 13 методических пасобий, которые непосредственно освещают основные аспекты диссертации.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, перечня использованной литературы (206 наименования) и приложений. Общий объём работы составляет 195 страниц компьютерной распечатки и включает 45 рисунков, 30 таблиц и 3 приложения.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

В введении определены актуальность темы исследования, степень её изученности, цель, объект, предмет, гипотеза и задачи исследования. Представлены теоретические и методологические основы исследования, дана информация о научной новизне исследования, приведены основные положения, выносимые на защиту, эмпирические предпосылки исследования, обоснованы теоретическая и практическая значимость работы, точность полученных

результатов, а также экспериментальная база и структура исследования.

Первая глава диссертации, «**Научные, теоретические и практические основы педагогических тестов**», состоит из четырёх разделов. В ней анализируются педагогические и психологические аспекты тестирования, история возникновения и становления тестологии, цели и задачи тестологии, работы зарубежных и отечественных учёных в этой области, а также рассматриваются основные критерии разработки тестов и средства их оценки и вопросы классификации тестовых заданий.

В первом разделе первой главы, «Педагогические и психологические аспекты педагогического теста», определяются такие ключевые понятия, как «тест», «тестология», «педагогические и психологические тесты», «педагогический контроль» и анализируются взгляды специалистов, внёсших значительный вклад в развитие тестов и тестового контроля.

В этом разделе также рассматриваются вопросы как психометрического анализа тестов, так и математическо-статистического, предложенных в работах таких учёных, как Л.Н. Акимова, В.С. Аванесов, Р. Ингенкамп, Л. Крокер, Дж. Алгина, В.И. Звонников, М.Б. Чельшкова, Е.Ю. Карданова, А.Н. Майоров и другие. На основе этих исследований были определены педагогико-психологические аспекты и задачи педагогического теста, его значение и преимущества по сравнению с другими методами оценки, а также практическое применение в сфере образования в условиях РТ.

Во второй части первой главы, «История возникновения и развития педагогического теста», приводятся сведения о первых научных исследованиях в области тестирования и формировании его теории в последующие века. В этом разделе подчеркивается, что первые исследования в области тестологии проводились учёными США и Европы в конце XIX века.

Английский учёный Ф. Гальтон первым ввёл понятие «тест» в контексте психологии в XIX веке, применив формулу коэффициента корреляции для оценки тестов с использованием математического аппарата, тем самым заложив основы тестологии. Однако тестология как теория испытаний с собственными научными методами появилась только в начале XX века. Французские учёные Альфред Бине и Теодор Симон стали авторами первых педагогических тестов, разработанных для измерения интеллектуальных способностей детей в 1908-1911 годах.

Далее в разделе рассматриваются исследования теории тестов и разработки психологических (Intelligence Test) и образовательных тестов (Educational Test) видными зарубежными учёными, вопросы психометрического и математико-статистического анализа тестов, представленные в научных трудах ученых Европы и России. Так же рассматриваются вопросы методики разработки инструментов оценки учебных достижений и оценки знаний, умений и навыков обучающихся, к которым в своих научных работах обращаются учёные ближнего зарубежья, особенно ведущие российские учёные и эксперты.

В разделе также рассматриваются вопросы внедрения термина «тест» в лексику сферы образования Таджикистана, а также примеры использования первых тестов в научно-методических трудах и статьях учёных и методистов республики. Также рассматривается открытие НЦТППРТ, определяется его роль во внедрении новой методики оценки знаний и умений учащихся СОУ и проведение ЦВЭ в ОУ СВПО РТ и вклад отечественных учёных и методистов в контексте тестологии.

В третьей части первой главы, «Классификация тестовых заданий, требования и этапы разработки инструментов оценки учебных достижений», рассматриваются типы и формы тестовых заданий по уровню трудности, содержанию, методологии интерпретации

результатов. Особое внимание уделяется важным и отличительным особенностям, требованиям и этапам разработки тестов. В этой части диссертации даются подробные сведения о классификации тестовых заданий, представленные А.Н. Майоровым, И.В. Абакумовой, В.С. Кимом, В.С. Аванесовым, Ю.Е. Красновым и другим. Эти учёные рассматривают вопросы и проблемы тестирования в контексте вступительных испытаний, текущей, тематической, промежуточной и итоговой аттестации. В зависимости от содержания тесты классифицируются на гомогенные (по содержанию одного предмета) и гетерогенные (по содержанию нескольких предметов). По форме изложения тесты могут быть бумажными, обычными компьютерными или совместимыми с компьютером. В зависимости от методики интерпретации результатов, тесты делятся на стандартные и нормоориентированные. Кроме того, по содержанию и способу ответа на задания теста учёные классифицируют их на тесты *открытого* и *закрытого* типа, каждый из которых имеет несколько форм.

С учётом классификации указанных критериев в диссертации подробно рассматриваются четыре наиболее важных этапа разработки тестов, играющих ключевую роль в системе оценки образовательных достижений.

В четвертой части первой главы, «Критерии качества средств оценки образовательных достижений», особое внимание уделяется вопросам качества тестов и тестовых заданий, которое определяется с помощью математических и статистических методов.

С учётом исследований экспертов по тестированию, качество теста, а также качество тестовых заданий определяется множеством показателей, среди которых важнейшими являются:

- 1) **надёжность (α (*alpha*)-коэффициент):** степень стабильности и согласованности результатов тестирования;
- 2) **валидность:** способность теста измерять то, что он предназначен измерять;

4) **степень трудности** тестовых заданий (*p-value*);

5) **дифференциация (D)**: способность теста различать уровни знаний и умений тестируемых.

Эти показатели играют ключевую роль в обеспечении качества тестирования и эффективности оценки образовательных достижений.

В диссертации каждый показатель качества тестов рассматривается в контексте соответствующей таблицы.

Во второй главе диссертации, «Технология разработки и анализа инструмента оценки учебных достижений абитуриентов», рассматриваются вопросы процесса разработки инструмента оценивания результатов ЦВЭ. В этой главе представлены виды, формы и критерии оценивания тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. Также дана подробная информация о качестве тестов по таджикскому языку и таджикской литературе, использованных на ЦВЭ в 2016-2019 годах.

В первом разделе второй главы, «Порядок разработки инструмента оценивания на централизованных вступительных экзаменах», рассматривается многоуровневый процесс разработки инструмента оценивания, используемых на ЦВЭ в ОУ СиВПО РТ.

Одним из наиболее важных шагов в процессе разработки инструмента оценки является создание матрицы теста. Для этого в первую очередь изучаются Государственный стандарт общего образования РТ, учебный план, стандарт и учебные программы (включая часы, отведённые на изучение учебных дисциплин).

Учёные в области тестирования акцентируют внимание на учёте степени и типа учебно-познавательных действий (процессов) с целью определения содержания теста и создания матрицы теста. В связи с этим было предложено множество систем, среди которых наиболее известной является таксономия Бенджамина Блума [31], где процессы обучения и познания делятся на следующие уровни: *знание (запоминание)*,

понимание (осознание), применение (использование), анализ, оценка и создание.

При составлении матрицы теста по таджикскому языку и таджикской литературе, согласно таксономии Блума, учитывались знание, понимание, умение и навыки, а также использование полученных знаний (таблица 1).

Таблица 1. Матрица теста по таджикскому языку и таджикской литературе

№	Разделы	Знание и понимание	Умение и навыки	% (а)	≠
1	Фонетика и орфография. Лексикология и фразеология. Стилистика и текст	1, 2, 3, 4	16	$23 \pm 2\%$	8
2	Грамматика: <i>морфология, синтаксис</i>	5, 6, 7, 8	9, 17	$26 \pm 2\%$	9
3	Фольклор. Литературная жизнь. Литературные термины	10, 11	18	$17 \pm 2\%$	6
4	Классическая и современная литература	12, 13	14, 15, 19, 20	$34 \pm 2\%$	12
% (б)	Всего	$34 \pm 2\%$	$66 \pm 2\%$	100 %	
≠		12	23		35

Во второй части второй главы, «Виды, формы и критерии оценки тестов по таджикскому языку и таджикской литературе», представлена информация о видах и формах тестовых заданий, а также критериях выставления очков, количестве заданий, максимально возможном количестве очков и распределении заданий по процентному соотношению в тесте по таджикскому языку и таджикской

литературе. В том числе, было подчеркнуто, что тестовые задания (инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов) на ЦВЭ были двух типов: задания закрытого и открытого типа. В тестах по таджикскому языку и таджикской литературе использовались только задания закрытого типа: (1) *с выбором одного правильного ответа* и (2) *на установление соответствия* [1].

В системе ЦВЭ был определён критерий начисления очков за каждое тестовое задание в зависимости от его формы. За правильный ответ на задание первой формы (*с выбором одного правильного ответа*) начисляется 1 очко. За каждый правильный ответ на задание второй формы (*на установление соответствия*) начисляется 1 очко. Максимально возможное количество очков (МВКО) за правильное установление соответствия элементов одного множества с элементами другого – 4 [20, с. 58; 21, с. 69].

Количество заданий, а также МВКО в тесте по таджикскому языку и таджикской литературе в зависимости от формы заданий и критериев выставления очков приведены в таблице 2 [1].

Таблица 2. Количество тестовых заданий и МВКО

Тест	Количество заданий			МВКО
	Всего	с выбором одного правильного ответа	на установление соответствия	
Таджикский язык и таджикская литература	20	15	5	35

В третьем разделе второй главы, «Оценка качества тестов по таджикскому языку и таджикской литературе», рассматривается общее качество теста: надёжность и валидность теста, а также степень трудности и дифференциация (дискриминативная сила) тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, которые

использовались на ЦВЭ в период с 2016 по 2019 год. По результатам анализа коэффициент надёжности (***α-коэффициент***) тестов по таджикскому языку и таджикской литературе соответствует показателю, принятому за удовлетворительный (0,70-0,79) и хороший (0,80-0,89) в тестологии [29, с. 336] (рис. 1).

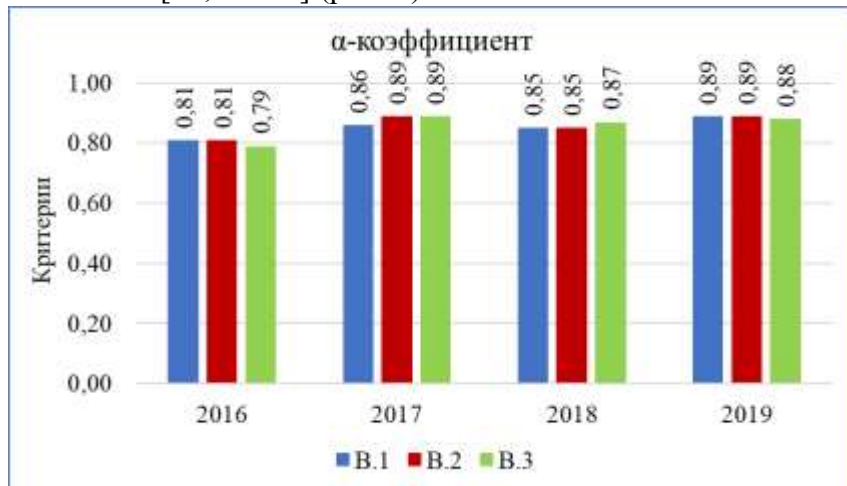

Рис. 1. Коэффициент надёжности тестов по таджикскому языку и таджикской литературе

Если сравнить уровень трудности (***p-значение***) тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, которые использовались на ЦВЭ в период с 2016 по 2019 год, с установленными критериями, то он считается средним, поскольку показатель уровня трудности находится в пределах 0,30-0,70.

Взаимосвязь между показателями трудности и дискриминативности заданий теста отмечала ещё М.Б. Чельшкова (Россия): «Задания с высокой дискриминативностью обычно имеют среднюю трудность, поскольку именно для них характерен в первую очередь высокий дифференцирующий эффект» [29, с. 313].

Исходя из данного утверждения и полученных статистических и психометрических данных, тесты по

таджикскому языку и таджикской литературе, использованные на вступительных экзаменах в период 2016 – 2019 гг., можно считать валидными, то есть рассматривать как инструмент, способный дать точную и реалистичную оценку знаний и умений абитуриентов в зависимости от степени владения содержанием учебного предмета.

Третья глава диссертации, «Методика оценки образовательных достижений абитуриентов по предметам таджикский язык и таджикская литература», состоит из четырёх разделов. В данной главе анализируются общие результаты образовательных достижений абитуриентов, а также достижения по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература и проводится сравнительно-рейтинговый анализ результатов, полученных по предметам таджикский язык и таджикская литература абитуриентами из разных регионов республики, по основным показателям: **количеству абитуриентов, принявших участие в экзаменах, и набранными ими средними очками.**

В первой части третьей главы, «Общий анализ достигнутых абитуриентами результатов в централизованных вступительных экзаменах», представлены общие результаты образовательных достижений абитуриентов по каждому разделу матрицы теста по таджикскому языку и таджикской литературе. В данном разделе проанализированы процентное соотношение вариантов тестирования, проходные очки и распределение претендентов, согласно набранным баллам.

Согласно матрице, тест по таджикскому языку и таджикской литературе состоит из 20 заданий: 11 заданий по таджикскому языку (*фонетика и орфография, лексикология и фразеология, стилистика и текст, морфология и синтаксис*), 9 заданий по таджикской литературе (*фольклор, литературная жизнь, литературные термины, классическая и современная литература*).

На рисунке 2 представлены результаты абитуриентов по

каждому разделу матрицы теста в сравнении.

Рис. 2. Результаты абитуриентов по разделам матрицы в сравнении

Из данных, представленных на рисунке 2, видно, что доля тестовых заданий по всем разделам матрицы составляет менее 50%. Средний результат в некоторых областях варьируется в пределах 30-36%. Эти показатели свидетельствуют о том, что знания абитуриентов по каждому разделу матрицы находятся на среднем уровне, а степень владения знаниями по таджикскому языку и таджикской литературе в целом не соответствует стандартным требованиям ($\geq 50\%$).

Ещё одним важным показателем уровня знаний, умений и навыков абитуриентов являются проходные очки. В системе ЦВЭ «минимальное количество очков, необходимое для получения допуска к распределению в образовательное учреждение» [20, с. 11] называется проходным очком. Следует отметить, что в соответствии со статьёй 201 «Порядок проведения централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан» [27], проходные очки по каждому субтесту в рамках кластера устанавливаются ежегодно МОиН РТ по согласованию с ПРТ.

Проходные очки по таджикскому языку и таджикской

литературе на ЦВЭ за период 2014 – 2019 гг. были следующими: **в 2014 году – 5 очков, в 2015 году – 5 очков, в 2016 году – 7 очков, в 2017 году – 8 очков, в 2018 году – 6 очков и в 2019 году – 7 очков.**

Если рассматривать проходные очки по таджикскому языку и таджикской литературе за указанный период в сравнении с МВКО (35), то они составляют, соответственно, **14,29%, 14,29%, 20,00%, 22,86%, 17,14% и 20,00%.** Следует обратить внимание на то, что проходные очки по таджикскому языку и таджикской литературе на вступительных экзаменах 2018 года снизились на 5,71% по сравнению с проходными очками 2017 года. Эти показатели можно интерпретировать следующим образом: если претендент набирает **14,29%, 20,00%, 22,86%** или **17,14%** от МВКО, он имеет право участвовать в распределении на конкурсной основе.

Согласно шкалированию экзаменационных баллов и по таблицам возврата очков к типичной пятибалльной шкале значение проходных очков по таджикскому языку и таджикской литературе за период 2014 – 2019 гг. соответствует **оценке «2»**, что свидетельствует о неудовлетворительном уровне освоения данных учебных дисциплин выпускниками СОУ.

Еще одним важным показателем уровня знаний и умений абитуриентов является среднее очко. Среднее очко рассчитывается путём сложения набранных всеми претендентами очков и их деления на количество претендентов. На рисунке 3 представлены результаты, полученные абитуриентами за период 2016– 2019 гг. по таджикскому языку и таджикской литературе: среднее очко к МВКО (35) и среднему значению (18).

Как видно из данных, представленных на рисунке 3, средние очки на вступительных экзаменах в 2017, 2018 и 2019 году выше, чем в 2016 году, но каждый год ниже 50% максимально возможного результата и составляют от МВКО в 2016 году – 36,17%, в 2017 году – 42,20%, в 2018 году – 42,37% и

в 2018 году – 44,93%, что соответствует **оценке «2»** в 2016 году и **оценке «3»** в 2017-2019 годах.

Рис. 3. Средние очки к МВКО и среднему значению

Анализ фиксированных проходных очков по таджикскому языку и таджикской литературе и средних очков абитуриентов свидетельствует о том, что уровень знаний выпускников СОУ по этим предметам очень низкий. Даже несмотря на то, что средние очки в 2017, 2018 и 2019 годах увеличились по сравнению с 2016 годом, разница остаётся незначительной и результат не может быть назван удовлетворительным, поскольку его значение ниже 50% максимально возможного.

Во второй части третьей главы, «Оценка знаний, умений и навыков абитуриентов по предмету таджикский язык», рассматриваются результаты достижений по таджикскому языку в рамках матрицы.

Анализ результатов, полученных абитуриентами, показывает, что их знания, умения и навыки по темам указанным в матрице не являются удовлетворительными. В качестве примера рассмотрим задание на установление соответствия в разделе «Синтаксис» [8, с. 5].

Аъзон ҷумлаи зеринро муайян намоед:

Мардум ҳайрон-ҳайрон ба ӯ менигаристанд. (С. Улуғзода)

А) ба ӯ

1) муайянкунанда

В) менигаристанд	2) хабар
С) хайрон-хайрон	3) хол
Д) Мардум	4) пуркунанда
	5) мубтадо

Результаты ответов абитуриентов на это задание представлены на рисунке 4.

Рис. 4. Количество и доля абитуриентов в зависимости от выполнения тестового задания

Результаты показывают, что из 5 887 претендентов только 320 (5,44%) смогли правильно соотнести все четыре элемента (А, В, С и D) и набрали 4 очка. 1 121 претендент (19,04%) не смог выполнить задание, 26,82% всех претендентов набрали 1 очко, 25,50% – 2 очка, 23,20% – 3 очка, что нельзя принять за удовлетворительный результат.

В третьей части третьей главы диссертации, «Оценка знаний, умений и навыков абитуриентов по предмету таджикская литература», рассматриваются результаты достижений по таджикской литературе в рамках матрицы.

Анализ ответов на тестовые задания показывает, что большая часть абитуриентов не обладает достаточными знаниями об образах художественных произведений, которые они изучали на уроках таджикской литературы, и по предоставленной информации не может определить, о каком образе произведения того или иного писателя идёт речь.

Например, 63,6% абитуриентов не знают, что Виркан – главный герой повести «Сугдийская история», 73,3% не имеют достаточной информации об отрицательных персонажах романа «Восе» – Марзии, Мирзоакрамбою, Абдул Ахад Хану и Хаджиякубу, 97,98% не имеют достаточной информации о таких героях «Юности Ибн Сины» Сотима Улугзоды, как Хусейн Чагани, Абу Тахир, Нахид и Хайём. Настораживает и тот факт, что 94,05% претендентов (из 4 910 человек) не смогли определить, о каком из персонажей (Холе, Давлате, Петре, Идрисенко, Александрове) романа Рахима Джалиля «Шуроб» идёт речь.

Такой же низкий результат (95,80%) наблюдается и при идентификации персонажей повести «Паррончакхо» Абдулхамида Самада.

Вызывают тревогу и результат, полученные на знание произведения Сайидо Насафи «Бахориёт», которое проходят в 7 классе: дискуссия 18 животных – от самовосхваления мышки до прихода других животных, которые тоже стали превозносить себя.

Для оценивания знаний и умений абитуриентов было задано следующее задание [5, с. 5; 6, с. 5; 7, с. 5]:

Муайян намоед, ки суханони зерин ба кадом симон асари «Бахориёт»-и Сайидои Насафӣ мансуб аст:

A) Азбаски дар миёнаи мардум мукаррамам,
Чоям ҳамеша ҳаст ба паҳлуи меҳмон.	1) сағ
B) Ба ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон.	2) шер
C) Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотавони мананд аз ту комрон.	3) гурба
D) Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад алам,
Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон.	4) мӯрча
	5) сангпушт

Результаты ответов абитуриентов на это задание представлены на рисунке 5.

Рис. 5. Количество и доля абитуриентов в зависимости от выполнения тестового задания

Как видно из представленных на рисунке 5 данных, из 10 995 претендентов 1 651 (15,02%) претендент не смог выполнить задание, правильно соотнесли все четыре элемента (А, В, С и D) 881 (8,01%) претендент, один элемент – 3 410 (31,01%) претендентов, два элемента – 3 336 (30,34%) претендентов, три элемента – 1 717 (15,62%) претендентов.

Исходя из результатов образовательных достижений абитуриентов по таджикской литературе, можно сделать вывод о том, что данная учебная дисциплина не преподаётся должным образом в СОУ страны.

В четвертой части третьей главы диссертации, «Сравнительный анализ результатов по регионам республики», проводится сравнительный анализ средних очков по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из каждого региона за период 2016 – 2019 гг.

Согласно имеющимся данным, за период 2016 – 2019 гг. тесты по таджикскому языку и таджикской литературе суммарно сдало 60 288 абитуриентов, из них 6 401 абитуриент из Душанбе, 10 212 абитуриентов из городов и районов республиканского подчинения, 15 907 абитуриентов из

Согдийской области, 25 085 абитуриентов из Хатлонской области, 2 676 абитуриентов из Горно-Бадахшанской автономной области и 7 абитуриентов из-за рубежа.

Исходя из количества абитуриентов каждого региона были рассчитаны их средние очки. Сравнительный анализ результатов абитуриентов за период 2016 – 2019 гг. показал, что средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из Согдийской области выше, чем абитуриентов из других регионов, в то время как средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из Хатлонской области ниже, чем абитуриентов из других регионов.

Следует отметить, что, хотя средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из других регионов выше, чем абитуриентов из Хатлонской области, пока ещё нельзя говорить о хороших результатах. Если принять во внимание МВКО тестов по таджикскому языку и таджикской литературе и рассчитать средние очки абитуриентов из того или иного региона с относительно хорошей успеваемостью, то средние очки абитуриентов из всех регионов составят менее 50% от МВКО.

Однако если проанализировать средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе в общем виде с использованием интегрального рейтинга, то абитуриенты из Согдийской области будут находиться на 1-ом месте.

Важным и обнадеживающим является то, что средние очки абитуриентов из всех регионов, включая Хатлонскую область, из года в год увеличиваются. Это свидетельствует о том, что преподавание таджикского языка и таджикской литературы в СОУ во всех регионах республики улучшается, хотя пока ещё не достигло нужного уровня.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основании проведённого исследования, **«Методика оценивания образовательных достижений абитуриентов по предметам таджикский язык и таджикская литература по**

результатам централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан», можно сделать следующие выводы:

1. Тестирование как метод оценки: тестирование является одним из самых технологически продвинутых, надёжных и объективных методов оценки и контроля качества образования. Этот метод почти десяти лет широко применяется как основной способ проверки знаний, умений и навыков учащихся в образовательных системах развитых стран, а также как важное средство контроля и оценки качества образования [22-А]; [23-А].

2. Преимущества тестирования: преимущество тестирования не только в разнообразии форм тестовых заданий, но и в научной обоснованности средств тестирования (стандартизированных тестов) и методов оценивания – единые условия для всех тестируемых, что обеспечивает справедливую и объективную оценку результатов в соответствии с научно и практически обоснованными требованиями и стандартами. Справедливая и объективная оценка образовательных результатов делает возможным управление качеством образования и обеспечивает благоприятную основу для повышения качества образования в целом [19-А]; [23-А].

3. Отсутствие независимого контроля качества образования: в Таджикистане отсутствует независимая организация, которая бы постоянно контролировала и объективно оценивала качество образования посредством тестирования. И хотя НЦТПРТ в сотрудничестве с международными организациями и сами международные организации иногда проводят тестирование. Отсутствие систематического контроля, а также отсутствие издания специального научного журнала по оценке качества образования является причиной незнания как должностными лицами, так и общества, о реальном состоянии образования в стране и достижениях других стран в области оценки знаний и умений экзаменуемых

[5-A].

4. Развитие технологии педагогического тестирования: в Таджикистане развитие технологии педагогического тестирования связано с НЦТППРТ (2008 год) и внедрением в 2014 году ЦВЭ. В настоящее время этот процесс находится на стадии развития: появились научные исследования, идёт изучение процесса тестирования, утверждаются основные положения теории педагогических измерений, тесты широко применяются различными образовательными учреждениями, при этом государство выступает как организатор и надёжный спонсор, поддерживая эти инициативы как важную часть национальной стратегии в области науки, образования и экономики [2-A]; [6-A].

5. Восприятие тестирования как инструмента оценки: несмотря на то, что тестирование как важный инструмент оценки знаний, навыков и умений абитуриентов не имеет многолетней истории, оно привлекло внимание учителей, родителей, экспертов и учёных и стало частью практического опыта, и используется для точной, справедливой и прозрачной оценки знаний, навыков и умений учащихся. О растущем к тестированию интересе говорят публикации научных статей по тестовой проблематике, издание методических и учебных пособий [6-A]; [7-A]; [8-A]; [9-A]; [10-A]; [11-A]; [12-A]; [13-A]; [14-A]; [15-A]; [16-A]; [17-A]; [18-A].

6. Открытие тест-центров: в настоящее время во всех институтах и университетах Таджикистана созданы тест-центры для проведения испытаний. В этом контексте школьные учителя и преподаватели колледжей, институтов и университетов, а иногда даже студенты, участвуют в разработке тестовых заданий. Однако существует серьёзная проблема: никто не обращает внимания на соответствие этих заданий требованиям теста, их качество, а также на условия, в которых проводится тестирование. Неясно, по каким критериям оцениваются результаты, что ставит под сомнение надёжность и объективность оценивания.

7. Недопонимание сущности тестирования: несерьёзное

отношение к тестированию привело к непониманию того, что чрезмерное использование тестов в образовательных учреждениях и неправильный подход к тестированию стали причиной снижения уровня знаний и умений учащихся. Разработка заданий в тестовой форме, их повсеместное использование в образовательных учреждениях, сосредотачивание учащихся на запоминание таких тестовых заданий для сдачи зачётов и экзаменов, и, как следствие, низкий уровень знаний, что было продемонстрировано в данном исследовании [2-А].

8. Разработка теста по таджикскому языку и таджикской литературе: в Таджикистане впервые в соответствии с существующей научно-практической теорией и практическим опытом разработаны тесты по таджикскому языку и таджикской литературе. Результаты показали, что тесты по таджикскому языку и таджикской литературе, используемые на ЦВЭ, могут рассматриваться как инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов. Это подтверждает важность научного подхода к созданию тестов и необходимость дальнейших исследований в этой области [1-А]; [3-А]; [4-А]; [5-А]; [6-А]; [7-А]; [17-А]; [18-А].

9. Уровень знаний и умений абитуриентов: исследование показало, что уровень знаний и умений абитуриентов по таджикскому языку и таджикской литературе остаётся низким. По шкале перехода от экзаменационных баллов к оценкам за период 2014 – 2019 гг. результаты от 14,29% до 20,00% от МВКО соответствует **оценке «2»**. Это свидетельствует о неудовлетворительном усвоении учебного материала выпускниками СОУ. Средние очки, которые также являются показателем уровня знаний и умений абитуриентов, за период 2016 – 2019 гг. составили от 36,17% до 44,93% от МВКО, что соответствует **оценке «2»** в 2016 году и **оценке «3»** за период 2017 – 2019 гг. [20-А]; [22-А].

10. Проблемы в преподавании таджикского языка и таджикской литературы: результаты исследования указывают на недостатки в преподавании таджикского языка в СОУ

страны. Особенно это касается изучения тем по *фонетике, морфологии и синтаксису*. Также можно говорить о проблемах в преподавании таджикской литературы, особенно по *литературному чтению, анализу и интерпретации прозаических и поэтических текстов и персонажей в художественных произведениях* [2-A]; [18-A]; [19-A]; [20-A]; [22-A].

11. Традиционные методы обучения: результаты исследования показывают, что преподаватели СОУ Таджикистана продолжают придерживаться традиционных методов обучения, основанных на знаниях (классная система), и не применяют компетентностный подход в образовании. В традиционной системе акцент делается на запоминании информации с использованием объяснительно-наглядной методики, что приводит к ограниченному развитию навыков критического мышления и анализа. Учебные программы и учебники также разрабатываются на основе этой системы, что затрудняет внедрение более современных и эффективных методов обучения [21-A]; [22-A].

12. Факторы, влияющие на качество образования: результаты исследования указывают на ряд факторов, влияющих на качество образования и процесс оценивания. К числу основных факторов относятся:

- отсутствие единой системы оценки знаний и умений учащихся [21-A]; [22-A]; [23-A];

- недостаточное внимание к всестороннему научному и практическому исследованию правовых и социальных аспектов тестирования как нового явления, что является важным для повышения уровня и качества образования, подготовки специалистов для удовлетворения потребностей рынка труда в соответствии с международными стандартами [23-A];

- недостаточное внимание к анализу результатов ЦВЭ на уровне Министерства образования и науки Республики Таджикистан и его научно-методических структур, а также отсутствие доступа общественности к результатам экзаменов,

что снижает доверие к системе оценивания [2-А].

13. Внедрение инновационных педагогических технологий предусматривает учёт факторов, влияющих на учебный процесс: высокие учебные нагрузки, несоответствие учебных материалов вкусу и способностям учащихся, несоответствие аудиторных часов учебным темам, неполное изучение тем из-за нехватки времени (часов), низкий уровень профессиональной компетентности учителей, качество подготовки учителей в ОУ СиВО, недостаточное использование инновационных технологий в образовательном процессе. Эти вопросы требуют обширного исследования и могут быть отдельной темой экспертных исследований.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

По результатам исследования могут быть предложены следующие методические рекомендации по повышению качества обучения учащихся и качества образования в целом:

1) пересмотреть программу повышения квалификации учителей: программы курсов повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров необходимо адаптировать в соответствии с требованиями компетентностного подхода в образовании, чтобы учителя могли эффективно применять современные образовательные технологии;

2) повышать педагогическое мастерство: особое внимание следует уделить развитию педагогического мастерства учителей таджикского языка и таджикской литературы, приняв во внимание требования компетентностно-ориентированного образования;

3) проводить специальные курсы по методам оценки достижений учащихся: в образовательных учреждениях следует организовать специальные курсы повышения квалификации ответственных за проведение тестирования, на которых будут рассматриваться методики разработки тестовых заданий, а также статистический и психометрический анализ и технологии оценки результатов тестирования;

4) эффективнее использовать тесты: в образовательных

учреждениях на всех уровнях необходимо использовать тесты, как точный и объективный инструмент оценки уровня знаний и умений учащихся и контроля учебного процесса;

5) изучать и внедрять новые методы обучения: важно уделять внимание рассмотрению и изучению вопросов, упомянутых в заключении исследования, и включить соответствующие материалы в учебники и методические указания;

6) углубленно изучать ключевые темы образовательной программы: на уроках таджикского языка и таджикской литературы внимание следует акцентировать на фонетике, правописании, лексикологии, фразеологии, стилях речи, частях речи, способах словообразования, видах простых и сложных предложений, а также на синтаксическом анализе предложений. Важно уделять больше внимания средствам художественной изобразительности, литературным жанрам, фольклору, пояснению слов, (объяснению лексики), анализу прозаических и поэтических текстов (художественных произведений) писателей-классиков и современных писателей, а также анализу образов и идей художественных произведений. Это будет способствовать подготовке более компетентных специалистов по таджикскому языку и таджикской литературе и повышению качества преподавания указанных учебных дисциплин;

7) использовать разнообразные методы обучения: при преподавании указанных тем необходимо применять такие важные методы обучения, как «Групповая работа», «Работа вдвоём», «Оценка», «Самооценка», «Индуктивный и дедуктивный подходы», «Интеллектуальная стимуляция», «Проверяем себя», «Инсерт», «Диаграмма Венна», «Чтение на паузе», «Кластер», «Проблема – Действие – Результат», «Как?», «Почему?», «Т-график», «Колесо идей» и другие. Подробное объяснение этих методов можно найти в разработанных специалистами методических пособиях;

8) вынести на обсуждение результаты исследования: с результатами и выводами данного исследования, а также с предложениями по практическому использованию результатов

исследования, в целях повышения качества обучения и преподавания, следует ознакомить отделы образования городов и районов, образовательные учреждения, учителей таджикского языка и таджикской литературы на заседаниях методических объединений;

9) оценивание учебных достижений учащихся должно проводиться непрерывно и объективно: непрерывное и объективное формирующее и суммирующее оценивания положительно влияют на процесс усвоения образовательной программы и предоставляют учащимся возможность применять полученные знания и умения на практике;

10) ежегодно оценивать устные и письменные навыки учащихся: ежегодное оценивание устных и письменных навыков учащихся, начиная с 4-го класса и до окончания школы, позволит отслеживать процесс усвоения ими образовательной программы и вовремя выявлять пробелы в знаниях;

11) использовать тестовые материалы: для подготовки выпускников к ЦВЭ на уроках и вне их (на дополнительных занятиях) эффективно работать со сборниками «Образцы тестовых заданий» (а не заучивать тестовые задания), которые каждый год бесплатно предоставляются НЦТППРТ общеобразовательным учреждениям;

12) адаптировать систему оценивания к рабочей системе НЦТППРТ: исходя из того, что тесты стали широко использоваться как инструмент оценки знаний и умений учащихся в образовательных учреждениях страны (на всех ступенях образования), система разработки тестов, проведение тестирования и оценка результатов должны быть приведены в соответствии с системой работы НЦТППРТ, а также на факультете педагогики ТГПУ имени Садриддина Айны следует открыть специальность по тестологии;

13) разработать национальную систему оценки качества образования: для устранения недопонимания среди населения относительно тестирования и его роли как важного инструмента оценки знаний и умений учащихся, необходимо

разработать национальную систему оценки качества образования;

14) принять меры по повышению качества образования: должностным лицам СОУ республики на основании результатов данного исследования следует принять меры по повышению уровня знаний и умений учащихся, а также улучшению качества образования в целом.

Рекомендации направлены на улучшение образовательного процесса и повышение качества образования в стране, что, в свою очередь, будет способствовать более эффективной подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

- [1] Барномаи имтиҳон аз ҷанбаи забон ва адабиёти тоҷик / бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, № 31/30 тасдиқ шудааст / [манбаи электронӣ]. URL: http://ntc.tj/Downloads/Barnomahoi_imtihon/zabon_tarikh_hukuk_tj.pdf (санаи мурочиат: 15.10.2020)
- [2] Икромӣ Х.И. Вступительные экзамены в вузы как инструмент решения государственных и общественных задач. Опыт республики Таджикистан. Материалы VII ежегодной международной конференции ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования» / Х.И. Икромӣ // – Душанбе, 2018.
- [3] Икромӣ (Тешаев) Х.И. Бехтарин падидаи замони истиқлол / И.Х. Икромӣ // Маорифи Тоҷикистон, – 2016. – №1. – С. 19-31.
- [4] Икромӣ Х.И. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ҳамчун афзори ҳалли масъалаҳои давлатию иҷтимоӣ / Х.И. Икромӣ, А.Ш. Шодиниё // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 10-21.

- [5] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 1, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [6] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 2, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [7] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [8] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Варианти 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017. – 19 с.
- [9] Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: “Матбуот”, 2003. – 24 с.
- [10] Курбанова Р.Т. Дидактические особенности технологии тестирования по русскому языку общеобразовательных школах. / Р.Т. Курбанова // Республики Таджикистан: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2015, – 185 с.
- [11] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 41 с.
- [12] Мирзоаминов Х.М. Таҳлили оморию психометрии савол ва масъалаҳои тест дар доираи имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ / Х. Мирзоаминов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 140-158.
- [13] Мирзоматов Н. Тест ва имтиҳони тестӣ / Н. Мирзоматов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 128-139.
- [14] Мулло А. Дастури методи озмуни тестӣ аз ҷанни забон ва адабиёти тоҷик / А. Мулло, М. Шодӣ // – Душанбе: “Шарқи озод”, 1997, – 78 с.
- [15] Мухаметов Г.Б. Теоретико-методологическая

- обоснованность исследования мониторинга качества обучения в образовательных учреждениях Республики Таджикистан. Автореферат дисс. ... док. пед. наук / Г.Б. Мухаметов // – Душанбе, 2014. – 45 с.
- [16] Назаров Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ – татбиқгари усули тестгузаронии мутамарказ ва фарогир. / Р.С. Назаров // Номаи Донишгоҳ. – 2017. – №4 (53). – С. 292-299.
- [17] Назарзода, Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҳамчун воситаи арзёбии сифати таҳсилот (дар мисоли низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон) : дисс. ... номз. илм. пед. – Душанбе, 2021. – 177 с.
- [18] Раҳмон Эмомалӣ. Чеҳраҳои мондагор / Эмомалӣ Раҳмон // – Душанбе: “ЭР-граф”, 2016. – 364 с.
- [19] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотиву методӣ. / Мураттибон: М.С. Шодиев, Ҷ. Азимов ва дигарон // – Душанбе: ҶДММ “Офсет”, 2013, – 92 с.
- [20] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2018, – 190 с.
- [21] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. – 228 с.
- [22] Саидов Ҳ. Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ дар синфи IX / Ҳ. Саидов / – Душанбе, 2014. – 102 с.
- [23] Салоҳов Т.С. Саволномаҳои санҷишӣ (тестӣ) аз забон ва адабиёти тоҷик / Т.С. Салоҳов // – Душанбе, 1997.
- [24] Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми августи соли 2015, № 494 тасдиқ шудааст.
- [25] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2012, № 334 тасдиқ шудааст.
- [26] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо қарори

- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри 2020, № 526 тасдиқ шудааст.
- [27] Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми март соли 2018, № 81 тасдиқ шудааст.
- [28] Хусравбеков Л.Д. Санҷиши педагогӣ ҳамчун методи объективии арзёбии сифати дониши довталабон аз физика: Автореф. дисс. ... ном. илм. пед.: 13.00.02 / Л. Д Хусравбеков // – Бохтар, 2020, – 48 с.
- [29] Челышкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учеб. пособие / М.Б. Челышкова // – М.: «Логос», 2001, – 432 с.
- [30] Чаъфаров С.Ф. Таҳлили муқоисавии тархҳои мавҷудаи имтиҳонҳои дохилшавӣ дар баъзе мамлакатҳо / С.Ф. Чаъфаров // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 42-49.
- [31] Taxonomy of Educational Objectives, The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain, by Benjamin S. Bloom (ed.). New York: Longmans, Green and Company, 1956. 207 pp.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ:

I. Статьи, опубликованные в изданиях из Перечня ведущих рецензируемых изданий, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-А] **Азимов Ҷ.А.** Арзёбии дараҷаи душворӣ ва нуруи фарқгузори саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик / Ҷ.А. Азимов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №4 (44). – С. 236-242.
- [2-А] **Азимов Ҷ.А.** Роҳҳои рушд додани тафаккури эҷодии хонандагон / Ҷ.А. Азимов, Н. Мирзоматов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2018. –

№1/1 (51). – С. 124-132.

[3-А] **Азимов Ҷ.А.** Нишондиҳандаҳои асосии сифати тест ва саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – 2024. – № 1 (53). – С. 239-248.

[4-А] **Азимов Ҷ.А.** Матритсаи тест – ҷадвали мундариҷа ва ғаёлиятҳо / Ҷ.А. Азимов, Ф.М. Сафарова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (мачаллаи илмӣ). Бахши илмҳои педагогӣ ва психологӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – 2023. – № 2 (16). – С. 53-58.

II. Статьи, опубликованные в других научных журналах и изданиях:

[5-А] **Азимов Ҷ.А.** Тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Мачаллаи «Довталаб». Нашрияти Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – №1. – С. 110-124.

III. Сборники и методические пособия

[6-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025, – 132 с.

[7-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025, – 280 с.

[8-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024, – 132 с.

[9-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024, – 384 с.

[10-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021, – 100 с.

[11-А] Азимов Ҷ. Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни

забони тоҷикӣ (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021, – 272 с.

[12-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2020, – 224 с.

[13-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2019, – 96 с.

[14-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018, – 160 с.

[15-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018, – 84 с.

[16-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2017, – 96 с.

[17-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2016, – 40 с.

[18-А] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2015, – 88 с.

IV. Материалы конференций, тезисы, доклады

[19-А] Азимов Дж. Процесс разработки тестовых заданий централизованных вступительных экзаменов [Текст] / Соавторство Л.Б. Мансурова / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[20-А] Азимов Дж. Рост показателей по таджикскому языку как оценка достижений абитуриентов на централизованных вступительных экзаменах [Текст] / Соавторство Н. Мирзоматов / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[21-А] Азимов Қ. Эссе – воситаи арзёбии дониш ва салоҳиятҳо [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди 71-ум конференсияи байналмилалии илмию амалии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия». – Душанбе, – 2023. – С. 592-593.

[22-А] Азимов Қ. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ: арзёбии дониши докталабон ва вазъи таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ [Матн] / Сборник научных трудов по материалам XVIII Международная научно-практическая электронная конференция «Язык. Образование. Культура», посвященная 89-летию КГМУ и Году семьи в России (20-24 мая 2024 г.). – Курск: Изд-во КГМУ. – 2024. – С. 189-194.

[23-А] Азимов Қ. Усулҳои боэътимод ва муассири арзёбии сифати таҳсилот [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-методии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни «Таҳсилоти муосир: мушкилоти сифати таҳсилот ва масъалаҳои муосири таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ». – Душанбе, – 2024. – С. 44-54.

АННОТАТСИЯИ

диссертатсияи Азимов Ҷамшед Аслиддинзода дар мавзуи “**Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон**” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия (13.00.02.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ)

Вожаҳои калидӣ: *матритса, тест, озмоиш, арзёбии дастовардҳои таълимӣ, бозътимодӣ, бозътиборӣ, нуруи фарқгузорӣ, дараҷаи душворӣ, дистрактор, ҳол, абзори арзёбӣ, таксономияи Блум, арзёбии таъхисӣ, арзёбии таъаққулдиҳанда, арзёбии ҷамъбасти.*

Мақсади таҳқиқот: нишон додани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори илман асоснок ва аз рӯи методикаи нави арзёбӣ дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба МТТМОК-и ҚТ.

Асосҳои назариявии таҳқиқот методҳои назариявӣ ва амалиеро дар бар мегирад, ки ба объект ва предмети кор мувофиқанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот асосҳои педагогӣ ва психологӣ ИМД ба МТТМОК-и ҚТ, ки бо истифодаи методҳои тестии арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон ба даст омад, таҳлил карда шуд. Вобаста ба ин бори аввал дар Тоҷикистон

- саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои истифода дар ИМД дар асоси мушаххасот (матритса)-и илман асоснок таҳия гардид;

- сифати саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикӣ тестҳо таҳлил ва коршоямӣ онҳо муайян карда шуд;

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот:

- натиҷаҳои таҳқиқ дар рушди низомӣ санҷишҳои тестии объективӣ дар муассисаҳои таълимӣ мусоидат менамоянд;

- натиҷаҳои таҳқиқ бо мақсади омода намудани хонандагон барои супоридани ИМД ба МТТМОК дар МТМУ мавриди истифода қарор мегиранд;

- натиҷаҳои таҳқиқот барои беҳтар гардидани таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар МТУ ва баланд шудани сифати таҳсилот мусоидат менамоянд.

АННОТАЦИЯ

диссертации Азимова Джамшеда Аслиддинзода на тему **«Методика оценивания учебных достижений абитуриентов по предметам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» на основе результатов централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан»** на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (13.00.02.04 – Теория и методика гуманитарных дисциплин, среднее общее образование)

Ключевые слова: *матрица, тест, апробация, оценка учебных достижений, надёжность, валидность, дискриминативная сила, степень трудности, дистрактор, тестовый балл, инструмент оценки, таксономия Блума, диагностическое оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание.*

Цель исследования: показать уровень знаний, умений и навыков абитуриентов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература посредством научно обоснованного инструмента и нового метода оценки, исходя из результатов вступительных экзаменов в ОУ СиВПО РТ.

Теоретические основы исследования включают теоретические и практические методы.

Научная новизна исследования. В процессе исследования были проанализированы педагогические и психологические основы ЦВЭ в ОУ СиВПО РТ, полученные с помощью тестовых методов оценки знаний, умений и навыков абитуриентов. Впервые в Таджикистане

– тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе были разработаны для использования на ЦВЭ на основе научно обоснованной спецификации (матрицы);

– проанализировано качество тестовых заданий по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе классической теории тестов и определена их эффективность.

Теоретическая и практическая значимость исследования:

– результаты исследований могут способствовать развитию системы объективных тестовых контролей в образовательных учреждениях;

– результаты исследования могут применяться в СОУ для подготовки учащихся к сдаче ЦВЭ в ОУ СиВПО.

– результаты исследования могут способствовать совершенствованию преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ и повышению качества образования.

ANNOTATION

dissertation by Azimov Jamshed Asliddinzoda on the topic “**Methodology for assessing the educational achievements of applicants in the Tajik language and literature, according to the results of centralized entrance exams in educational institutions of secondary and higher vocational education of the Republic of Tajikistan**” for the academic degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.02 – Theory and methodology training and education (13.00.02.04 – Theory and methodology of the humanities, secondary general education)

Key words: *matrix, subtest, approbation, assessment of educational achievements, reliability, validity, discriminative power, degree of difficulty, distractor, test score, assessment tool, Bloom's taxonomy, diagnostic assessment, formative assessment, summative assessment.*

The objective of the study: to demonstrate the level of knowledge, skills and abilities of applicants in the academic disciplines of the Tajik language and Tajik literature using a scientifically based tool and a new assessment method based on the results of entrance examinations to the educational institutions of the Republic of Tajikistan.

The theoretical foundations of the study include theoretical and practical methods.

Scientific novelty of the study. In the course of the study, the pedagogical and psychological foundations of the CVE in the educational institutions of the Republic of Tajikistan, obtained using test methods for assessing the knowledge, skills and abilities of applicants, were analyzed. For the first time in Tajikistan,

- test tasks in the Tajik language and Tajik literature were developed for use in the CVE based on a scientifically sound specification (matrix);

- the quality of test tasks in the academic disciplines of the Tajik language and Tajik literature was analyzed based on classical test theory and their effectiveness was determined.

Theoretical and practical significance of the study:

- the results of the research can contribute to the development of a system of objective test controls in educational institutions;

- the results of the study can be used in secondary educational institutions to prepare students for passing the Centralized VET exam in higher education institutions.

- the results of the study can contribute to improving the teaching of the Tajik language and Tajik literature in secondary educational institutions and improving the quality of education.